

Fylogeneze a diverzita vyšších rostlin

Plavuně

Petr Bureš

evropský
sociální
fond v ČR

EVROPSKÁ UNIE

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

OP Vzdělávání
pro konkurenceschopnost

INVESTICE DO ROZVOJE VZDĚLÁVÁNÍ

Oddělení *Lycopodiophyta* (plavuně)

– výtrusné byliny nebo dřeviny

- výtrusné byliny nebo dřeviny
- recentní – plavuně, šídlatky a vranečky – drobné (několik cm, vzácně až 0,5 m)

- výtrusné byliny nebo dřeviny
- recentní – plavuně, šídlatky a vranečky – drobné (několik cm, vzácně až 0,5 m)
- fosilní – byliny až 50 m vysoké stromy

- výtrusné byliny nebo dřeviny
- recentní – plavuně, šídlatky a vranečky – drobné (několik cm, vzácně až 0,5 m)
- fosilní – byliny až 50 m vysoké stromy
- sporofyt zelený samostatný, v ontogenezi převládá

- výtrusné byliny nebo dřeviny
- recentní – plavuně, šídlatky a vranečky – drobné (několik cm, vzácně až 0,5 m)
- fosilní – byliny až 50 m vysoké stromy
- sporofyt zelený samostatný, v ontogenezi převládá
- gametofyt zpravidla nezelený, samostatný (= volně, mimo sporofyt rostoucí),

- výtrusné byliny nebo dřeviny
- recentní – plavuně, šídlatky a vranečky – drobné (několik cm, vzácně až 0,5 m)
- fosilní – byliny až 50 m vysoké stromy
- sporofyt zelený samostatný, v ontogenezi převládá
- gametofyt zpravidla nezelený, samostatný (= volně, mimo sporofyt rostoucí), může být
 - (1) dlouhověký, podzemní, vyživovaný mykotrofně – u izosporických plavuní

- výtrusné byliny nebo dřeviny
- recentní – plavuně, šídlatky a vranečky – drobné (několik cm, vzácně až 0,5 m)
- fosilní – byliny až 50 m vysoké stromy
- sporofyt zelený samostatný, v ontogenezi převládá
- gametofyt zpravidla nezelený, samostatný (= volně, mimo sporofyt rostoucí), může být
 - (1) dlouhověký, podzemní, vyživovaný mykotrofně – u izosporických plavuní
 - (2) krátkověký, endosporický (= vyvíjí se uvnitř obalu spóry), vyživovaný ze zásob uložených ve spóře – u heterosporických plavuní (vranečky a šídlatky)

Fosilní záznam

poprvé – devonští předchůdci – Zosterophyllophyta – 410 mya

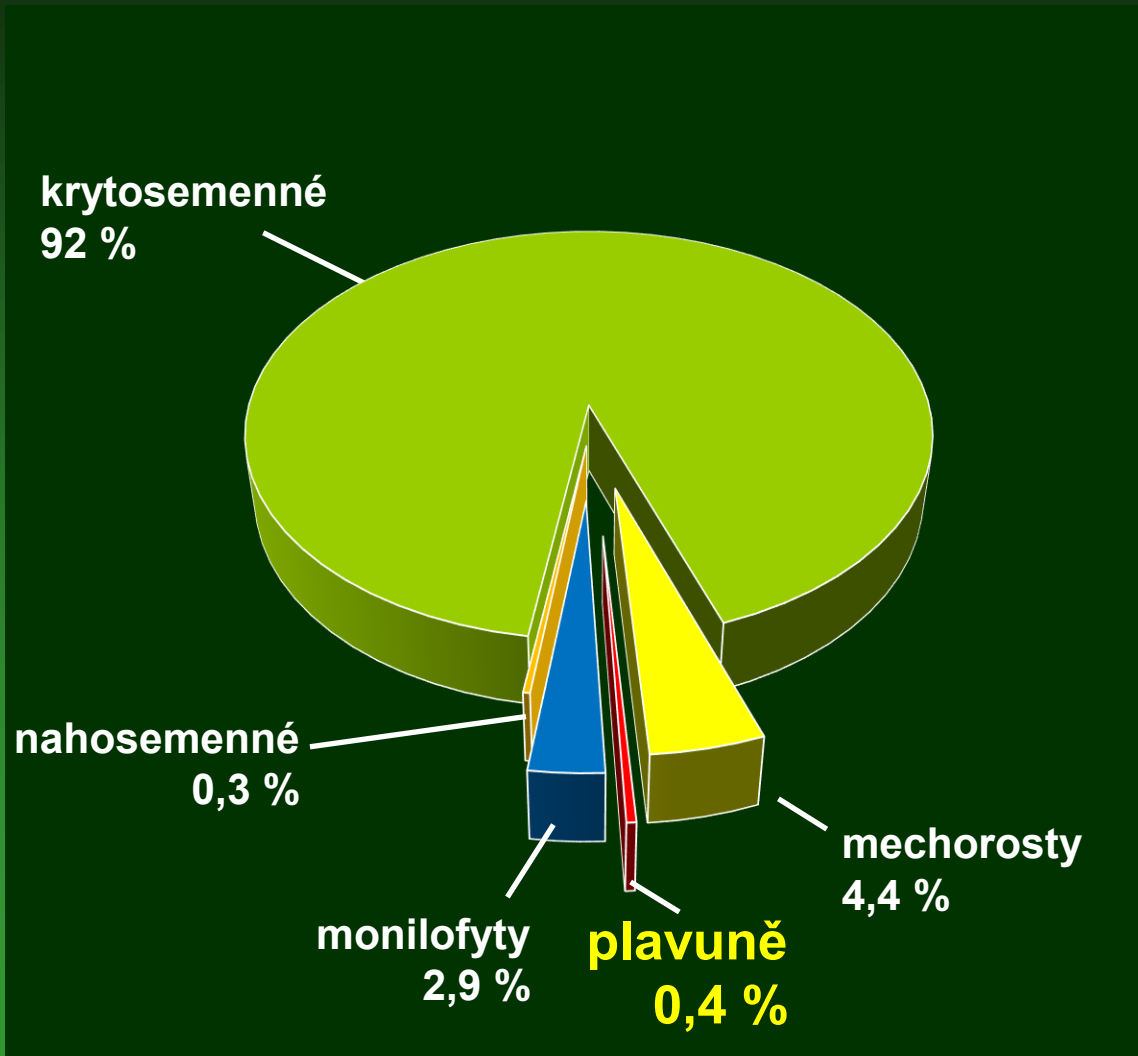
vrchol rozmanitosti a podílu na biomase – karbon – plavuně tvořily 50%
druhové diverzity a >75 % biomasy suchozemských rostlin

perm – vytlačovány nahosemennými

poslední stromové plavuně vyhynuly v druhohorách

dnes 1340 bylinných druhů

Dnešní podíl plavuní na diverzitě vyšších rostlin malý

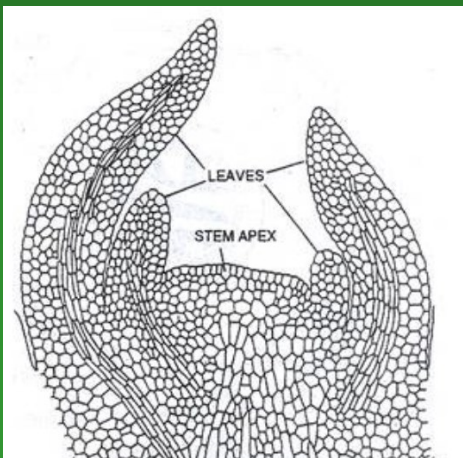

Stonek

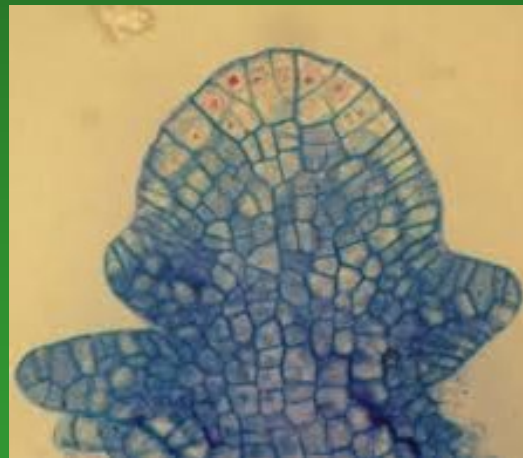
- nečláňovaný
- vidličnatě až monopodiálně větvený

Vzrostlý vrchol

- jediná terminální iniciála – plavuně a vranečky
- vícebuněčný meristém – šídlatky

Lycopodium

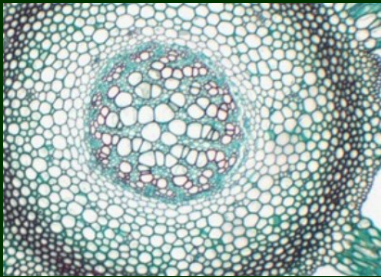

Selaginella kraussiana

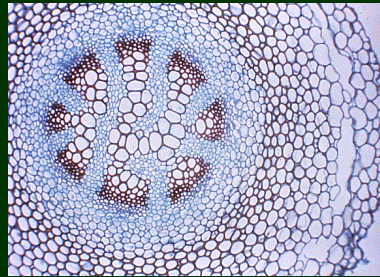
Vodivé elementy stonku – jiná ontogeneze u bylin a dřevin

Bylinné plavuně

nejmladší stoněk
exarchní protostélé

mladý stoněk
exarchní aktinostélé

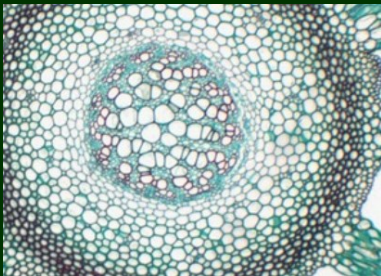
dospělý stoněk
plektostélé

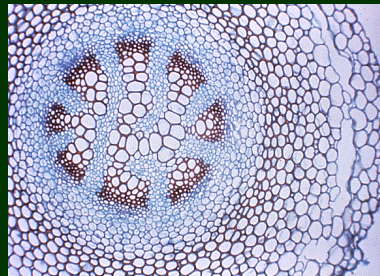
Vodivé elementy stonku – jiná ontogeneze u bylin a dřevin

Bylinné plavuně

nejmladší stoněk
exarchní protostélé

mladý stoněk
exarchní aktinostélé

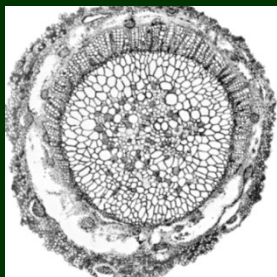

dospělý stoněk
plektostélé

Stromové plavuně

mladý kmen
protostélé

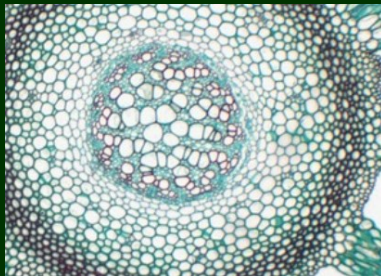
dospělý kmen
sifonostélé

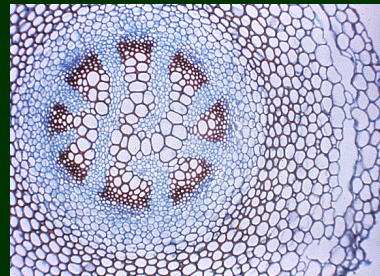
Vodivé elementy stonku – jiná ontogeneze u bylin a dřevin

Bylinné plavuně

nejmladší stoněk
protostélé

mladý stoněk
exarchní aktinostélé

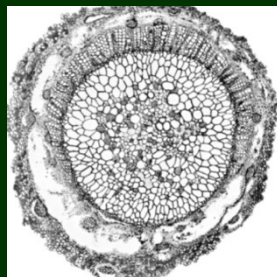

dospělý stoněk
plekto-stélé

Stromové plavuně

mladý kmen
protostélé

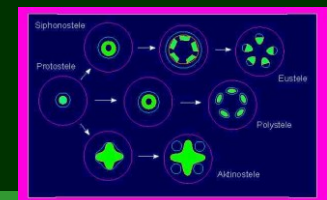

dospělý kmen
sifonostélé

**Haeckelův zákon
rekapitulace:**

**ontogeneze =
zkrácená
fylogeneze**

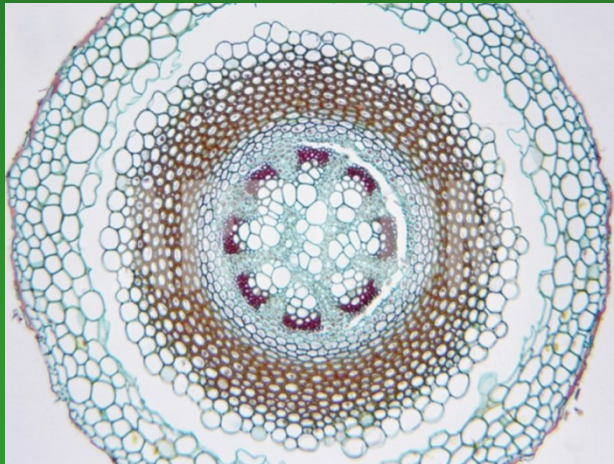
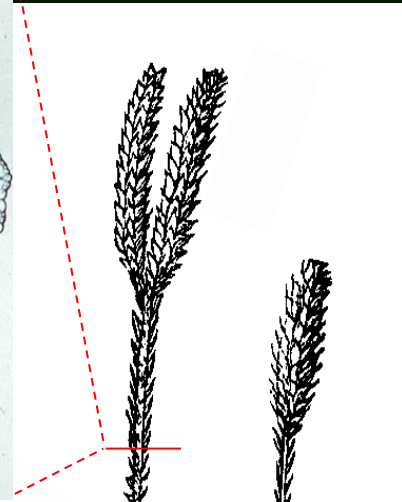
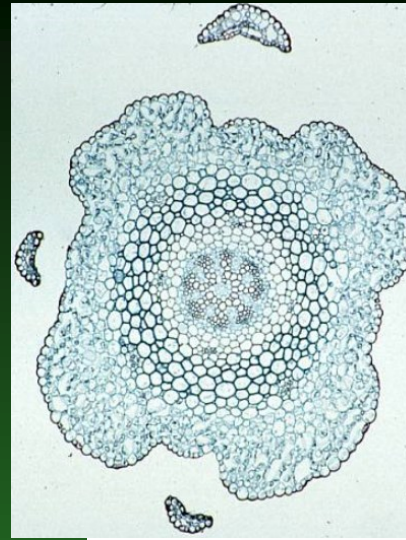
Kořeny

- vyrůstají adventivně ze stonku (oddenku)

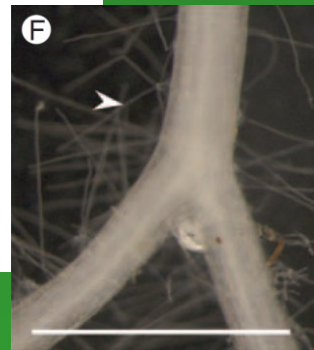
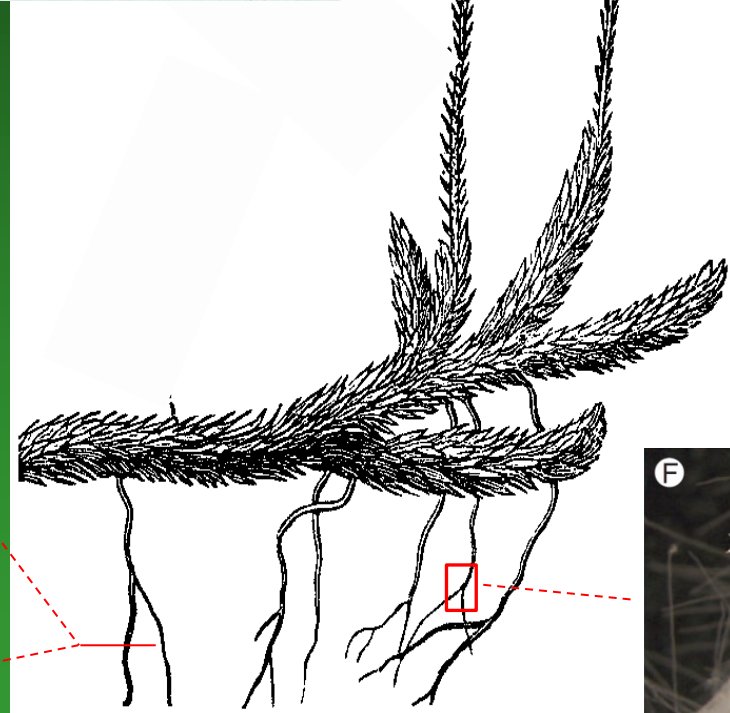
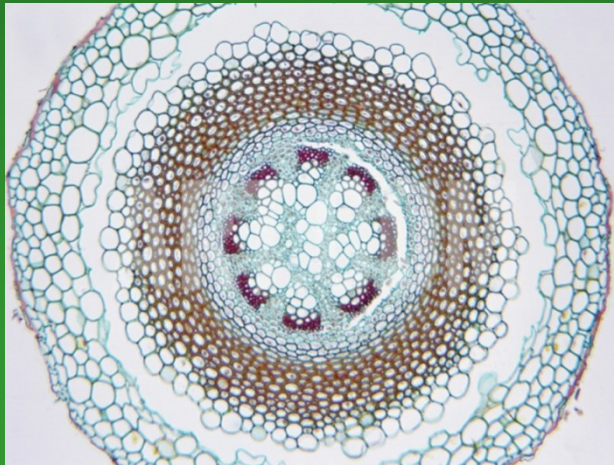
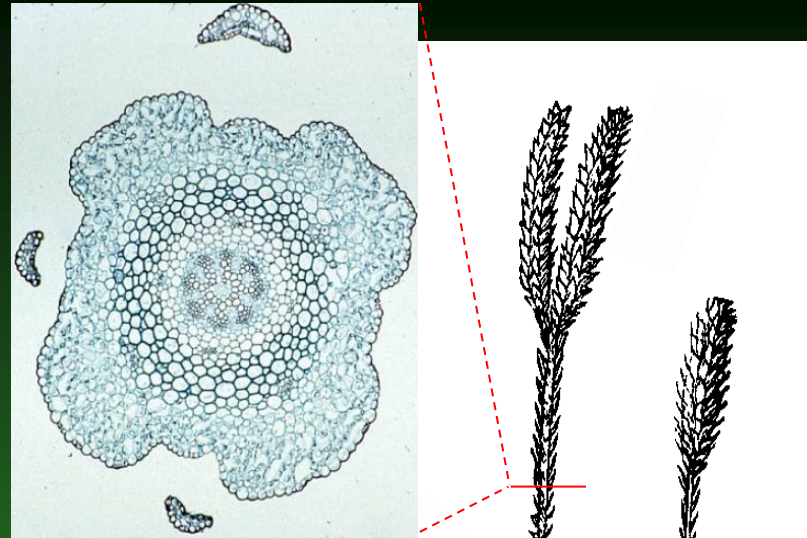
Kořeny

- vyrůstají adventivně ze stonku
- **vodivé elementy jako ve stonku**

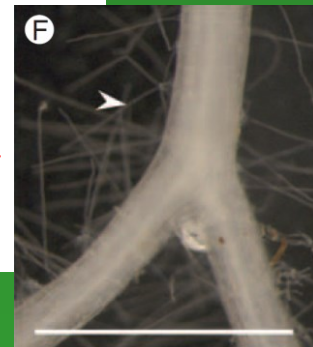
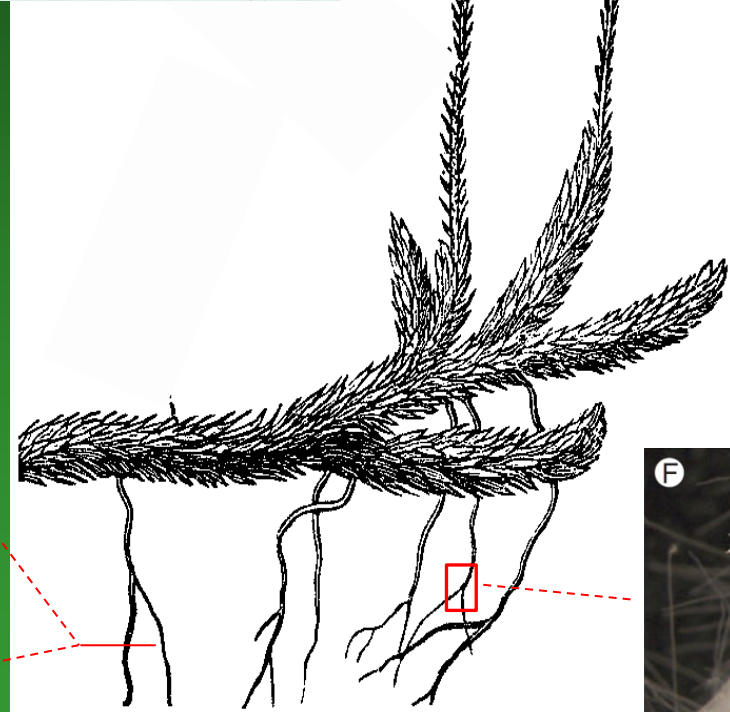
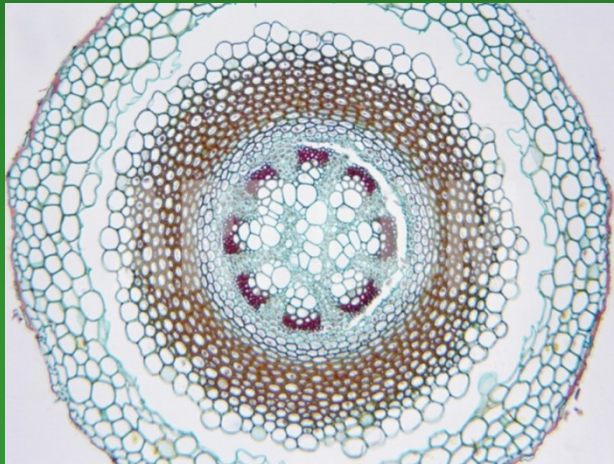
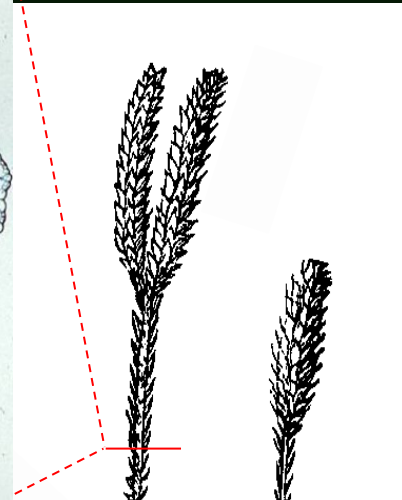
Kořeny

- vyrůstají adventivně ze stonku
- vodivé elementy jako ve stonku
- mají kořenové vlásky

Kořeny

- vyrůstají adventivně ze stonku
- vodivé elementy jako ve stonku
- mají kořenové vlásky
- **vidličnatě, někdy i nepravidelně větvené (geneze bočních kořenů odlišná od megafylní linie)**

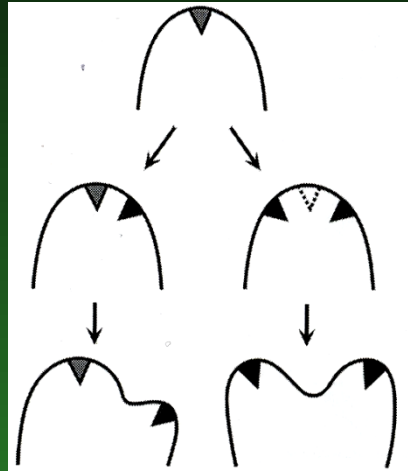

Kořeny: Nezávislá evoluce v mikrofylní a megafylní linii

Zatímco větvení stonku vždy exogenní (byť třeba jen jako spící postranní pupen)

jediná vrcholová terminála

plavuně, vranečky,
kapradiny, přesličky

boční

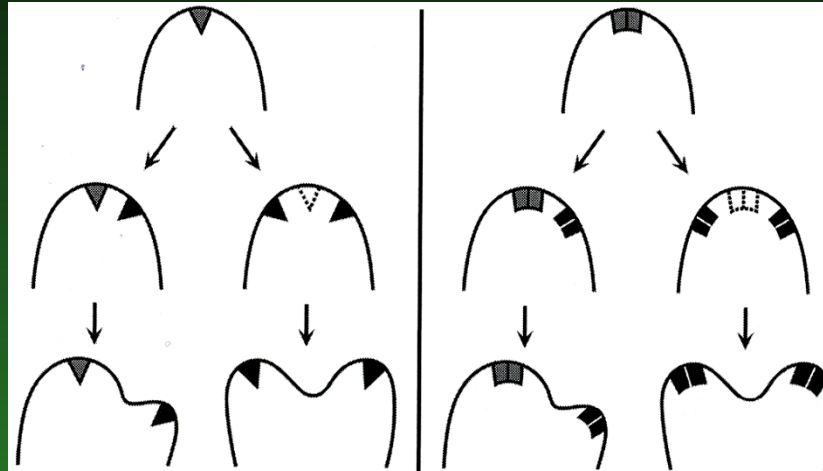
dichotomické

Kořeny: Nezávislá evoluce v mikrofylní a megafylní linii

Zatímco větvení stonku vždy exogenní (byť třeba jen jako spící postranní pupen)

jediná vrcholová terminála

plavuně, vranečky,
kapradiny, přesličky

vrcholový meristém

šídlatky,
semenné rostliny

boční

dichotomické

boční

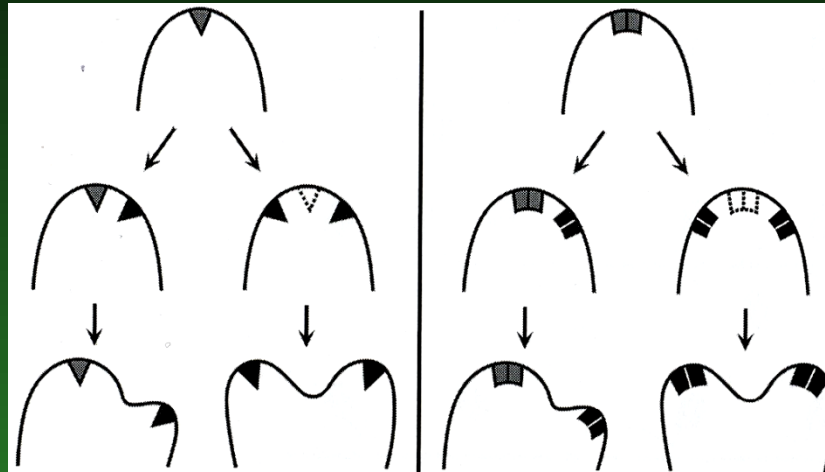
dichotomické

Kořeny: Nezávislá evoluce v mikrofylní a megafylní linii

Zatímco větvení stonku vždy exogenní (byť třeba jen jako spící postranní pupen)

jediná vrcholová terminála

plavuně, vranečky,
kapradiny, přesličky

vrcholový meristém

šídlatky,
semenné rostliny

boční

dichotomické

boční

dichotomické

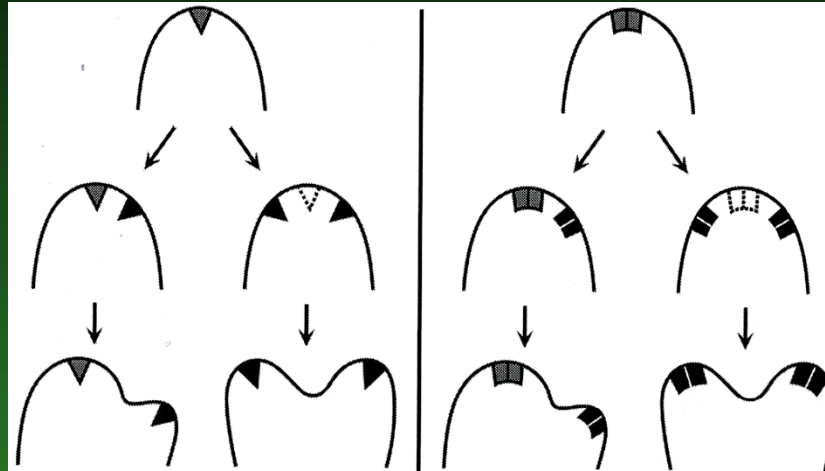
Větvení kořene ne !

Kořeny: Nezávislá evoluce v mikrofylní a megafylní linii

Zatímco větvení stonku vždy exogenní (byť třeba jen jako spící postranní pupen)

jediná vrcholová terminála

plavuně, vranečky,
kapradiny, přesličky

boční

dichotomické

boční

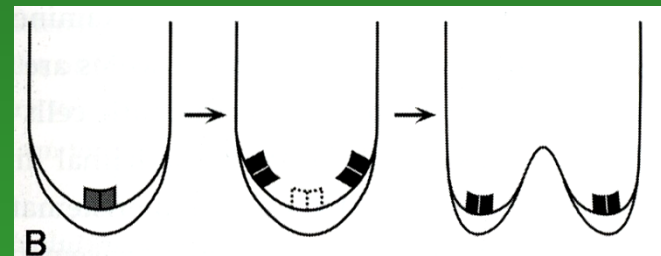
dichotomické

vrcholový meristém

šídlatky,
semenné rostliny

Mikrofylní linie:

plavuně, vranečky, šídlatky

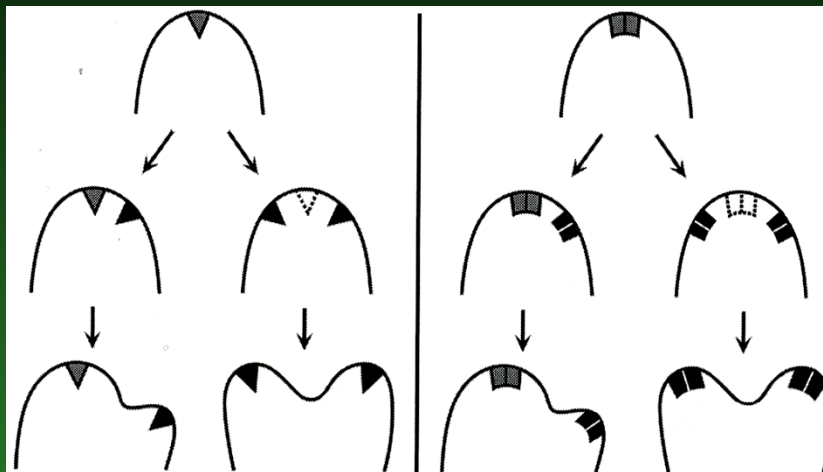
Větvení kořene exogenní

Kořeny: Nezávislá evoluce v mikrofylní a megafylní linii

Zatímco větvení stonku vždy exogenní (byť třeba jen jako spící postranní pupen)

jediná vrcholová terminála

plavuně, vranečky,
kapradiny, přesličky

boční

dichotomické

boční

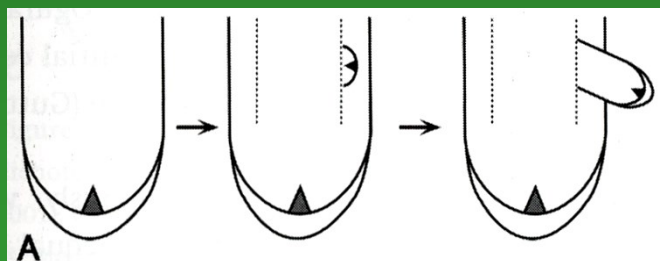
dichotomické

vrcholový meristém

šídlatky,
semenné rostliny

Megafylní linie:

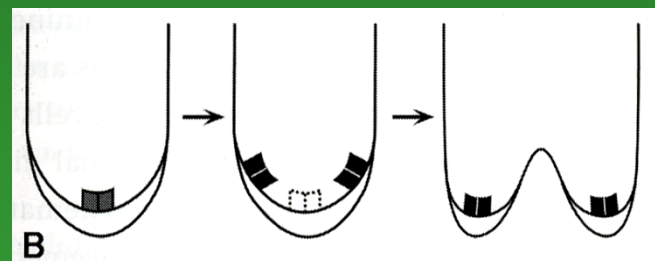
kapradiny, přesličky, semenné rostliny

Větvení kořene endogenní

Mikrofylní linie:

plavuně, vranečky, šídlatky

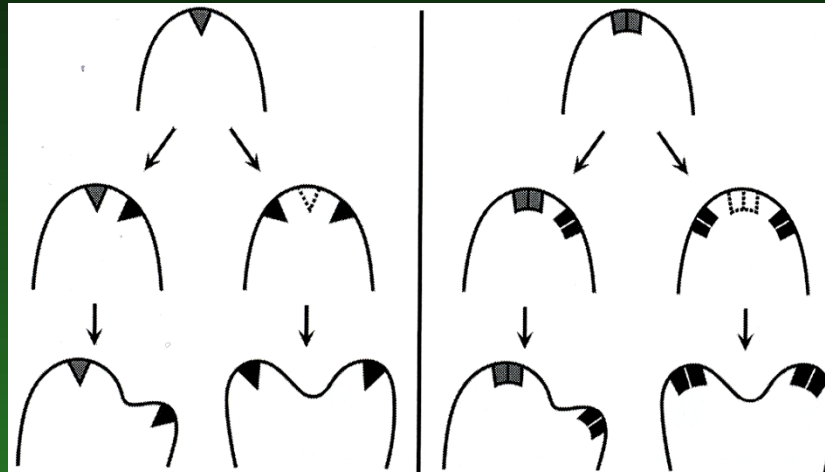
Větvení kořene exogenní

Kořeny: Nezávislá evoluce v mikrofylní a megafylní linii

Zatímco větvení stonku vždy exogenní (byť třeba jen jako spící postranní pupen)

jediná vrcholová terminála

plavuně, vranečky,
kapradiny, přesličky

boční

dichotomické

boční

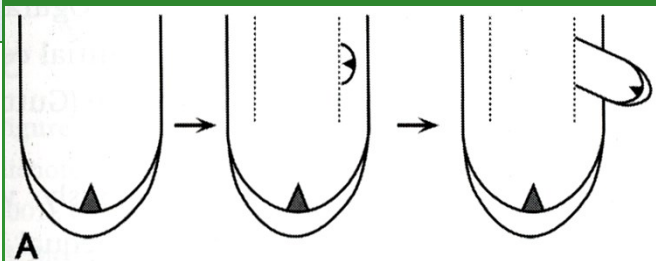
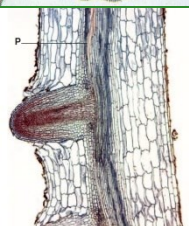
dichotomické

vrcholový meristém

šídlatky,
semenné rostliny

Megafylní linie:

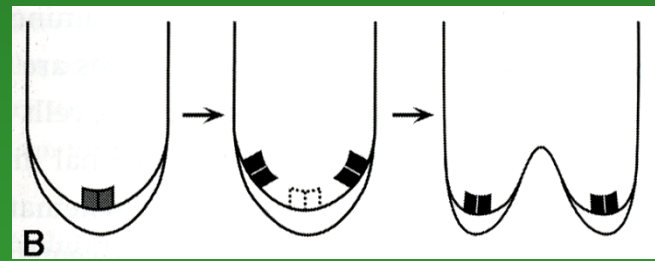
kapradiny, přesličky, semenné rostliny

Větvení kořene endogenní

Mikrofylní linie:

plavuně, vranečky, šídlatky

Větvení kořene exogenní

Boční kořen se zakládá v pericyklu (= jednotkové vrstvě buněk mezi endodermis a floemem, která si udržela dělivou schopnost)

Kořeny: Nezávislá evoluce v mikrofylní a megafylní linii

– Hagemannova teorie

(1) v megafylní linii – vznikl jako hlízkovitý zásobní orgán v hloubce stonku, který posléze prorazil na povrch

(2) v mikrofylní linii (u plavuní) – vznikl přeměnou stonku

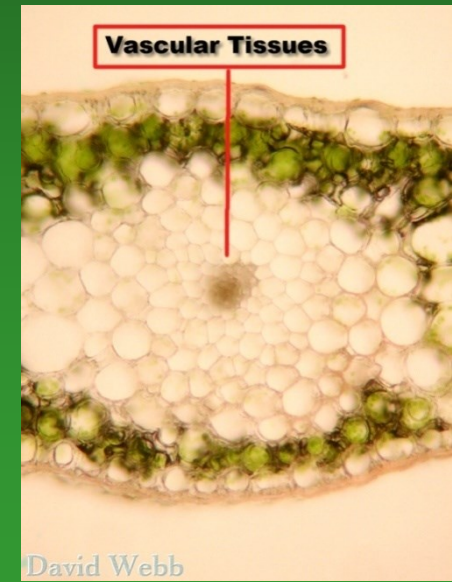
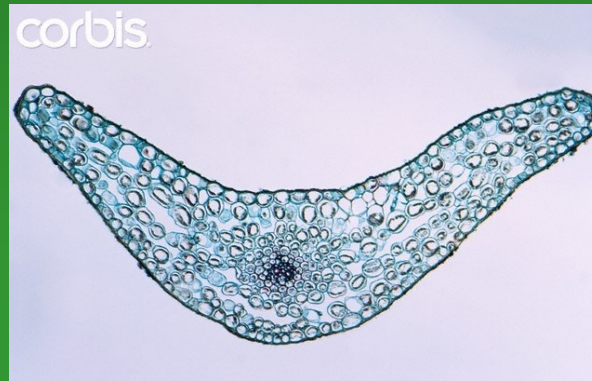
Listy (mikrofyly = listy plavuní)

- drobné, čárkovité,

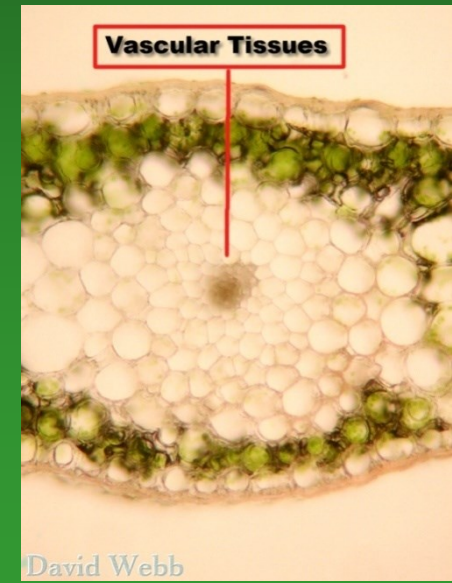
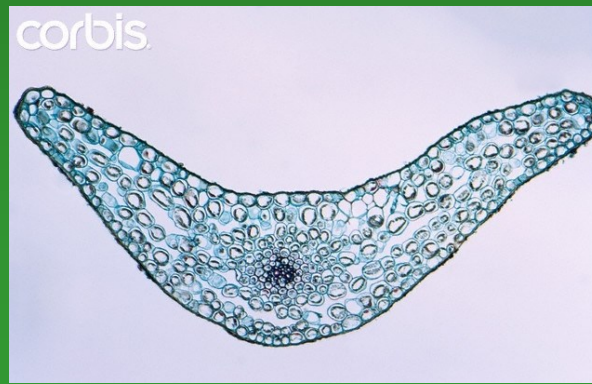
Listy (mikrofyly = listy plavuní)

- drobné, čárkovité, jednožilné,

Listy (mikrofyly = listy plavuní)

- drobné, čárkovité, jednožilné,
- ve spirále nebo ve 4 řadách

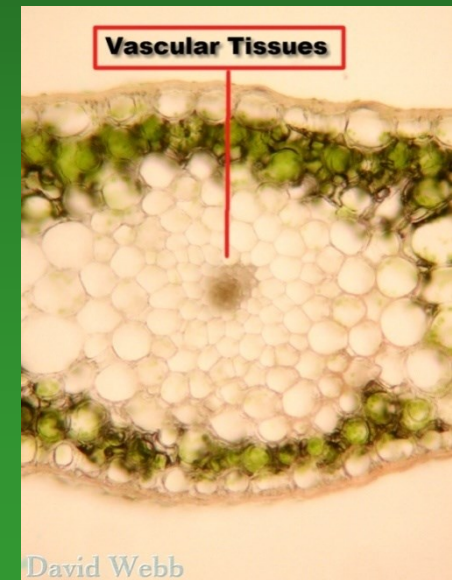

Listy (mikrofyly = listy plavuní)

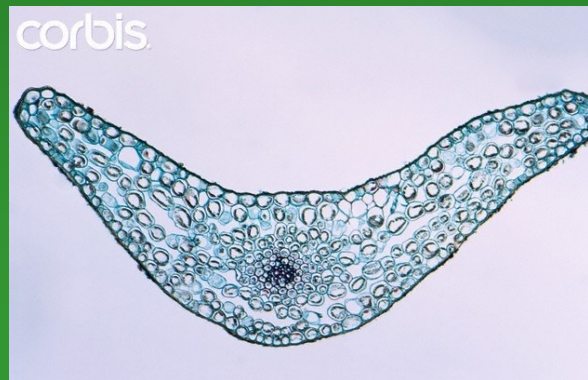
- drobné, čárkovité, jednožilné,
- ve spirále nebo ve 4 řadách
- funkčně je lze dělit na:

- (1) sporofyly (chrání =podpírají výtrusnice),
- (2) trofofyly (asimilují)

- sporofyly často tvoří šištici (strobillus)

© Copyright Claire Rosemond 2010

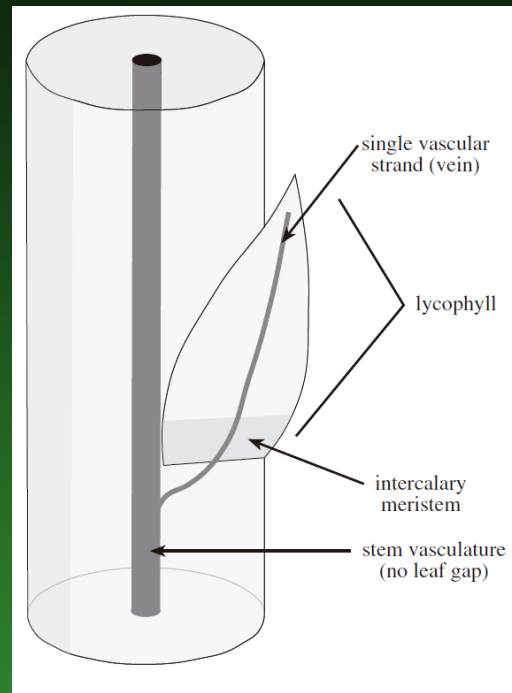
Listy: nezávislá evoluce v mikrofylní a megafylní linii

Mikrofyly

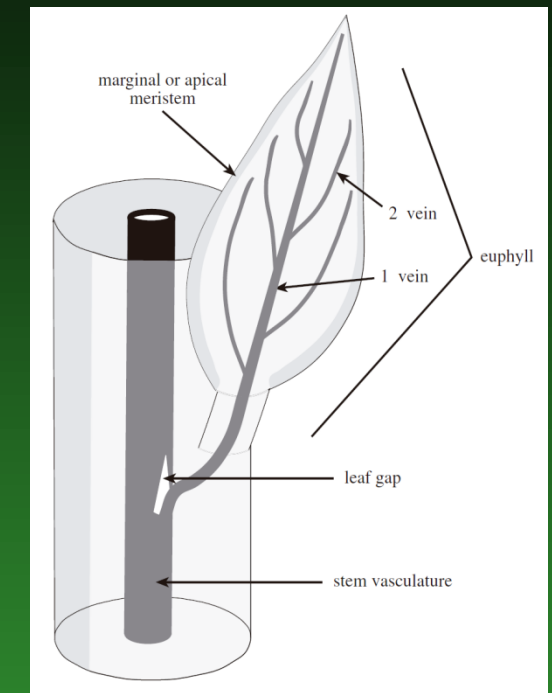
- na bázi s interkalárním meristémem,
- listová žilka nevytváří hiát ve stonkovém cévním svazku

Rozdíly: mikrofyl vers. megafyl

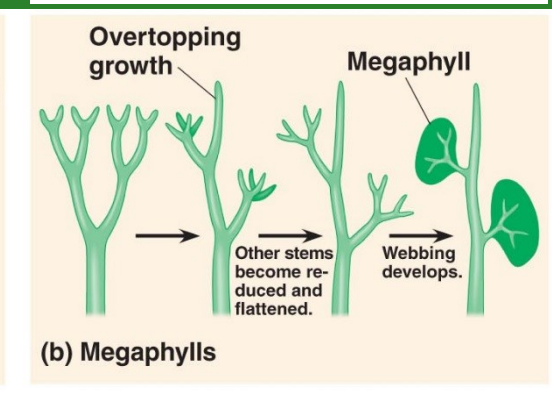
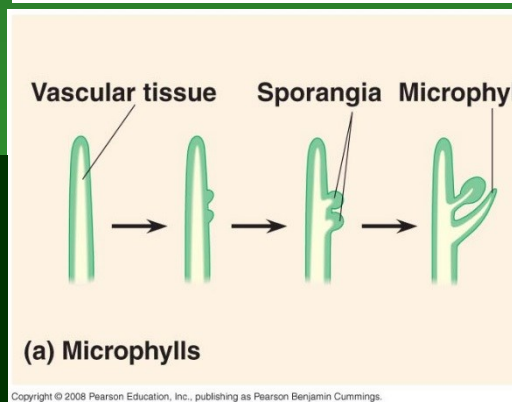
plavuně

kapradiny a semenné rostliny

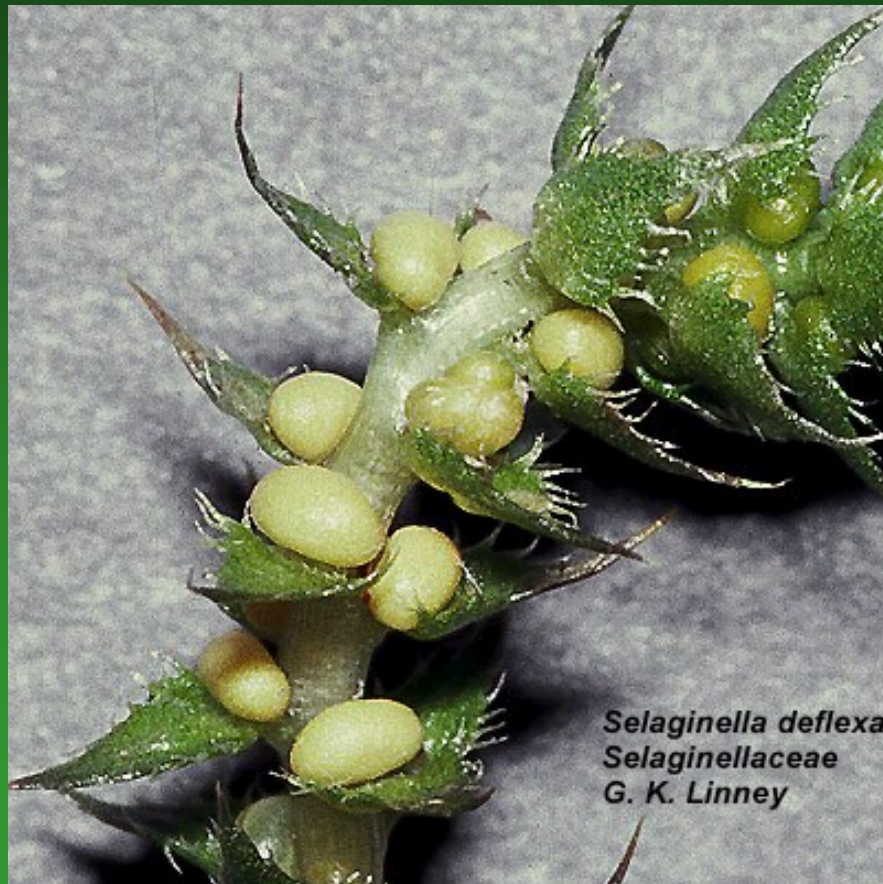

Auxiny produkované listovými primordii řídí dozrávání xylemu a floemu ve stonku

Výtrusnice (sporangia)

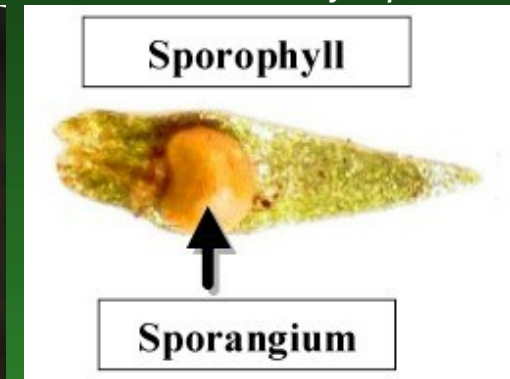
- vícevrstevná stěna = eusporangiátní sporangia
- v paždí nebo na bázi adaxiální (svrchní) strany sporofylů

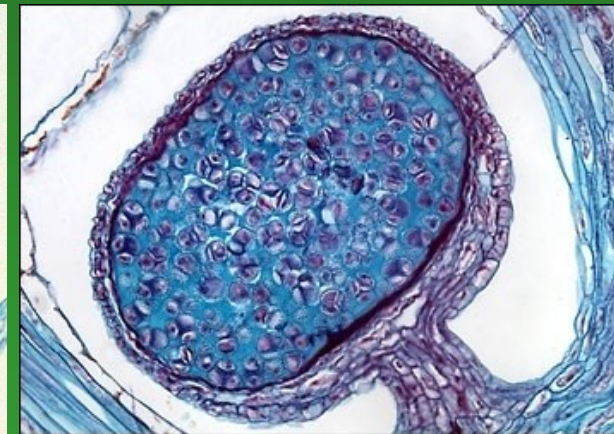
Isoetes

Lycopodium

Selaginella

Lycopodium

Podle diferenciace spor mohou být plavuně

izosporické
vlastní plavuně

heterosporické
vranečky a šídlatky

Heterosporie = předstupeň evoluce semennosti

Klasifikace plavuní

oddělení *Lycopodiophyta* má 3 třídy:

Lycopodiopsida – plavuně (angl. clubmosses)
– recentně 380 druhů

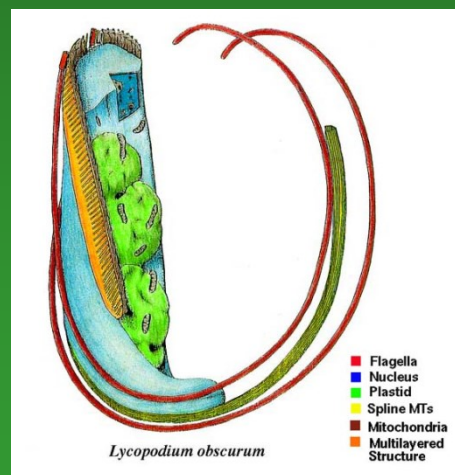
Selaginellopsida – vranečky (angl. spikemosses)
– recentně 750 druhů

Isoëtopsida – šídlatky (angl. quillworts)
– recentně 130 druhů

1. Třída *Lycopodiopsida*

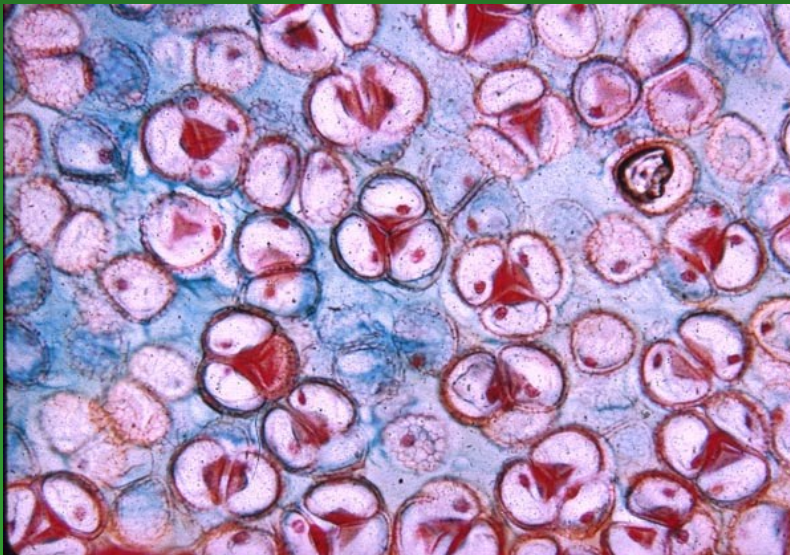
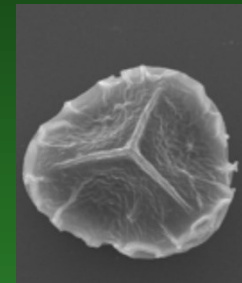
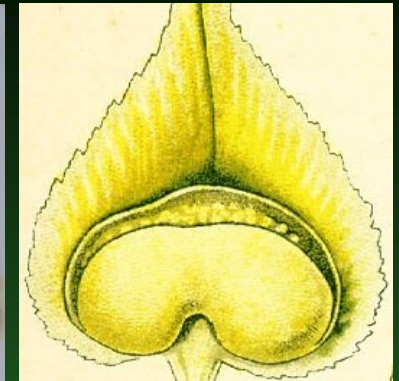
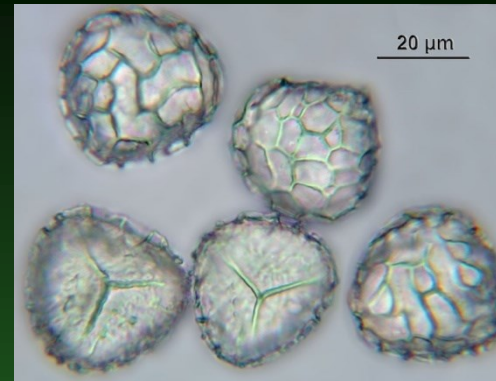
- byliny
- listy bez liguly (jazýčku), neopadávají
- spermatozoidy biciliátní (polyciliátní jen u *Phylloglossum*)
- poprvé spodní devon (400 mya), dnes 380 druhů

1. Třída *Lycopodiopsida*

Sporangia

- izosporická
- ledvinitá,
- pukají příčnou dehiscencí, rozdělující sporangium na dvě valvy
- spóry triletní

Třída *Lycopodiopsida*

má 3 řády:

Drepanophycales

Lycopodiales

Phylloglossales

Řád *Drepanophycales*

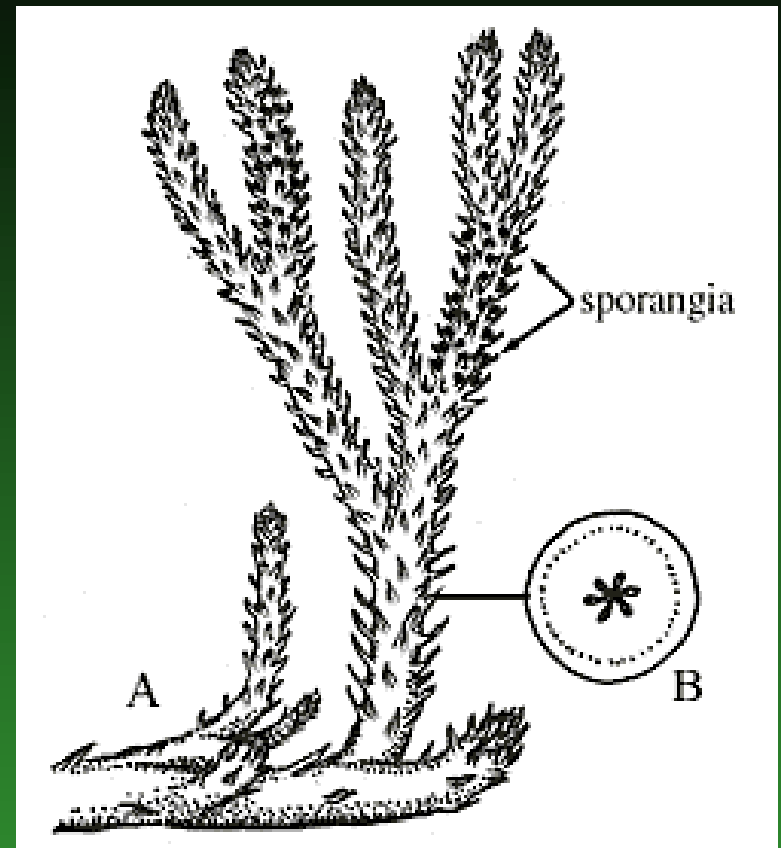
devonské nejstarší plavuně -
blízké ryniofytům

stonky silné

vodivé elementy - aktinostélé

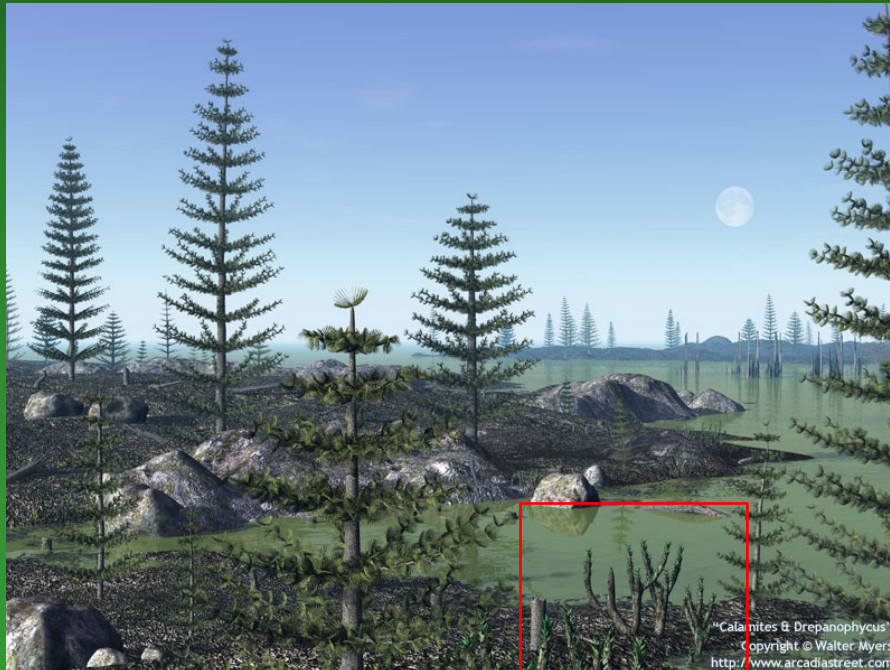
listy ve spirále,

nemají strobily,

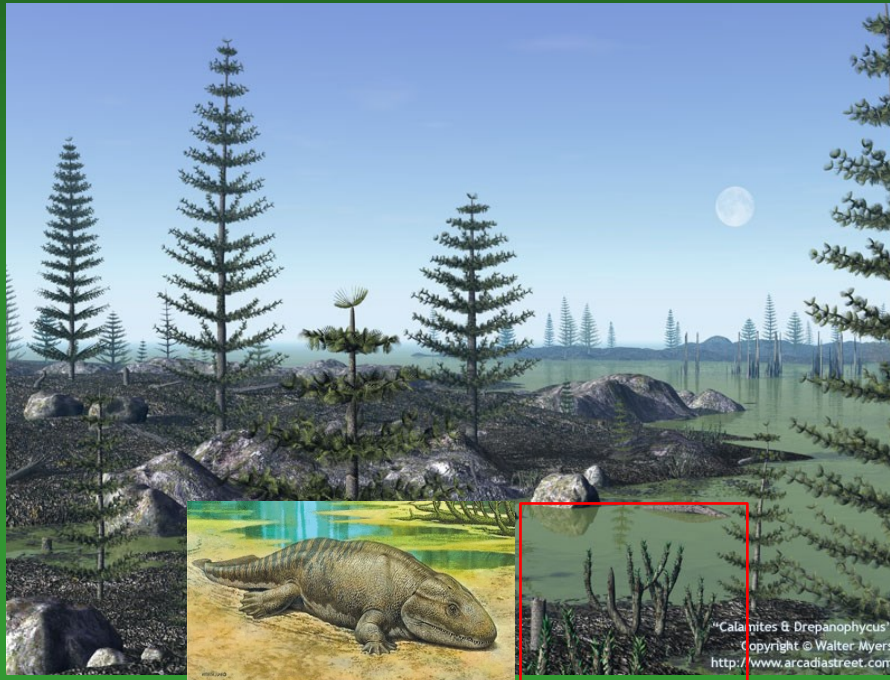
Drepanophycus spinaeformis

- spodní devon (před 400-415 mil. let)
- stonek až 4 cm silný, 50 cm vys.

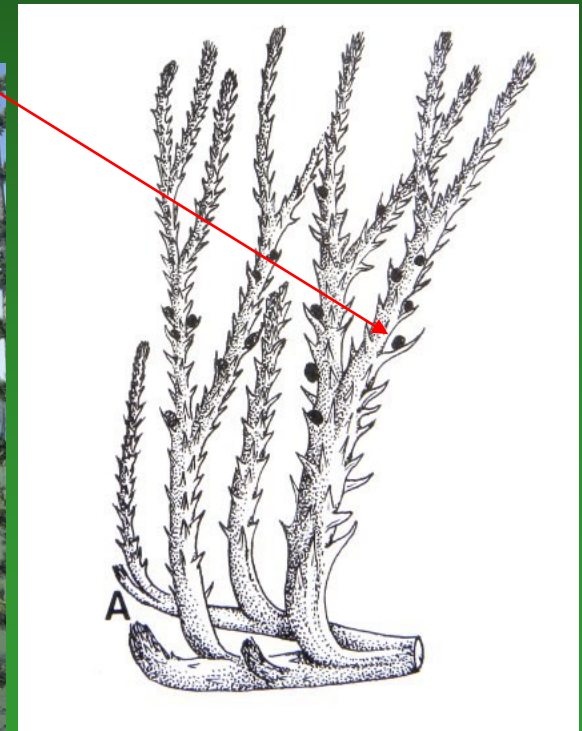
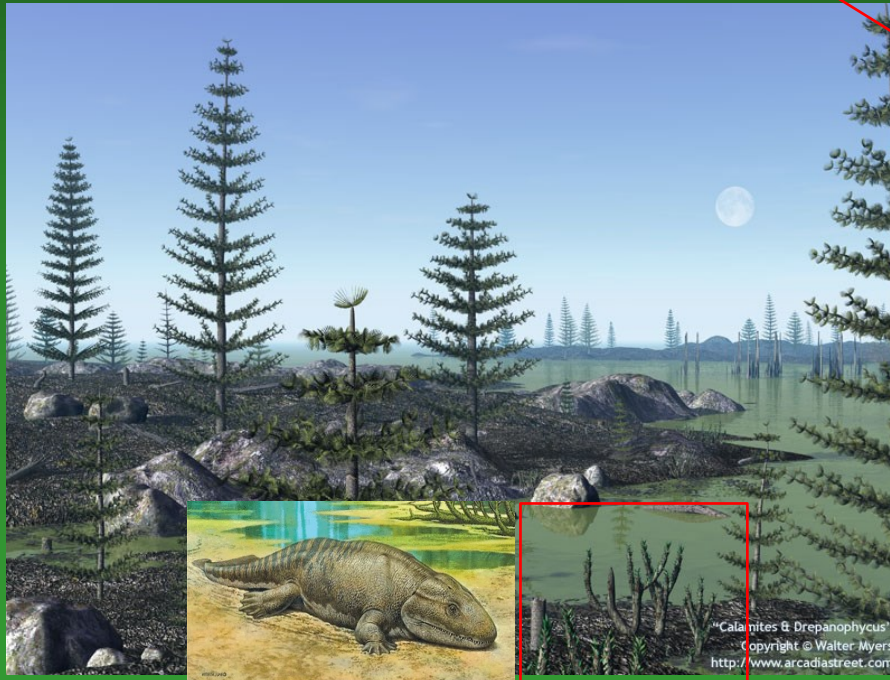
Drepanophycus spinaeformis

- spodní devon (před 400-415 mil. let)
- stonek až 4 cm silný, 50 cm vys.
- listy - krátké, tuhé, srpovitě zahnuté - proti herbivorům?

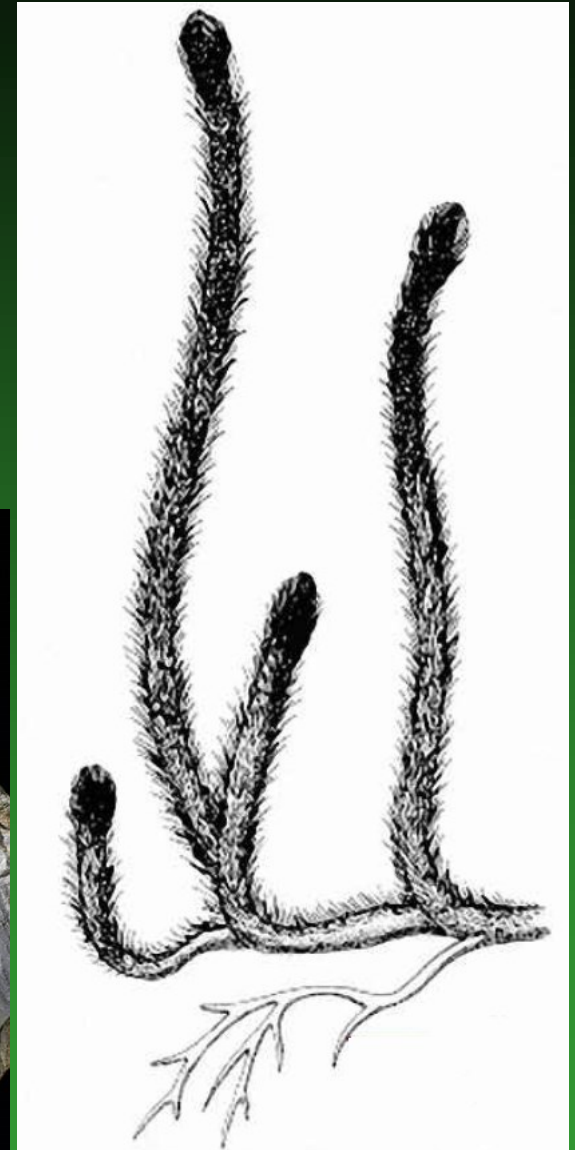
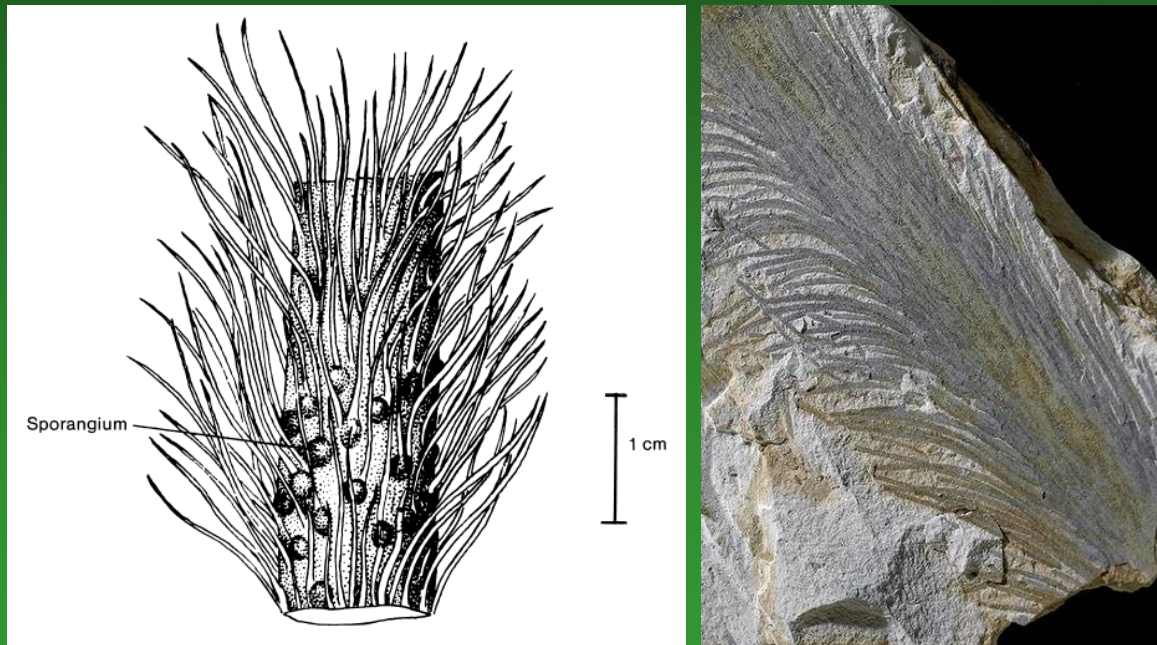
Drepanophycus spinaeformis

- spodní devon (před 400-415 mil. let)
- stonek až 4 cm silný, 50 cm vys.
- listy - krátké, tuhé, srpovitě zahnuté - proti herbivorům?
- sporangia - ledvinitá na kratičkých stopečkách na svrchní straně listů

Baragwanathia longifolia

- stonky až 6,5 cm silné
- spodní devon
- listy dlouhé, tenké (až 4 cm dl., 0,5 mm šir.)
- sporangia - v paždí trofosporofylů

Řád *Lycopodiales* (plavuňotvaré)

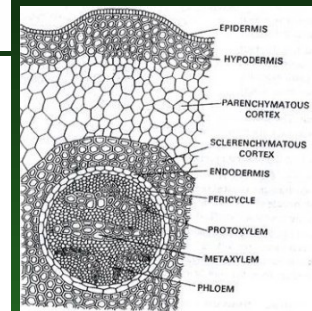
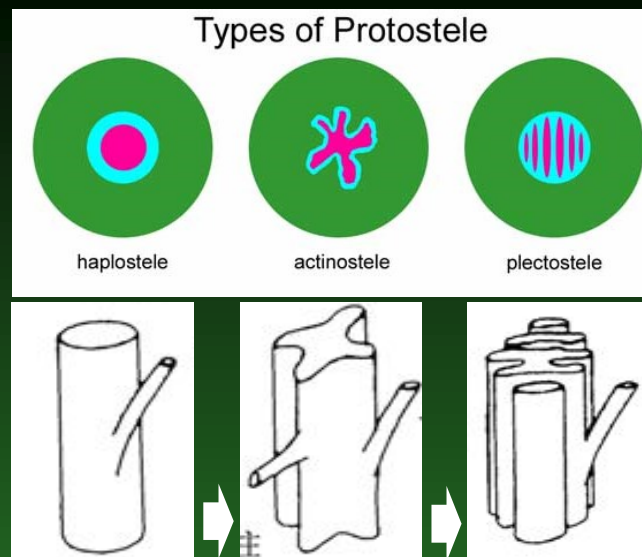
Zahrnuje recentní (≈ 380 převážně tropické) i fosilní zástupce

u nás rody *Lycopodium* a *Huperzia*

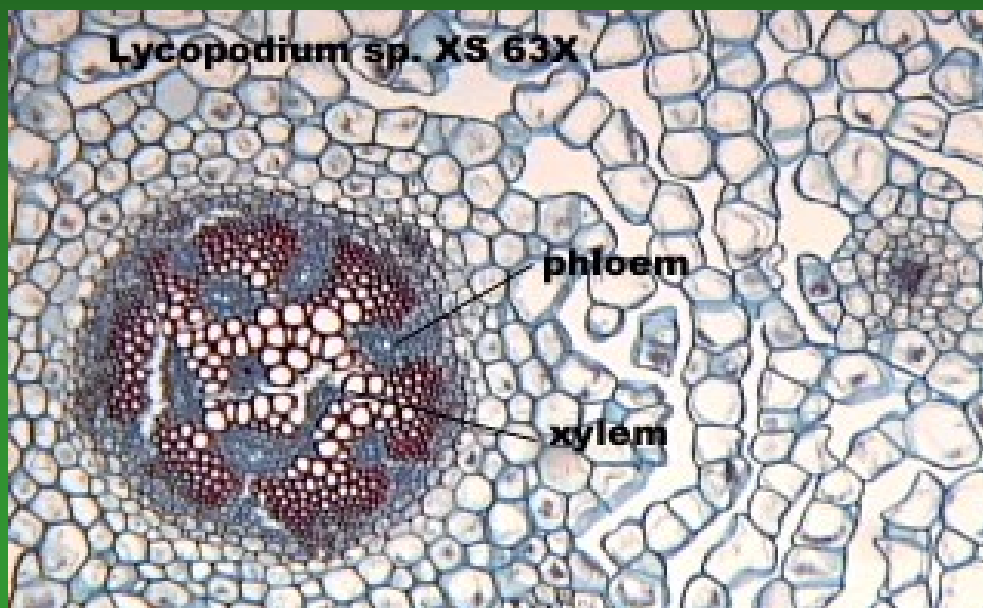

Vodivé elementy stonku nebo kořene

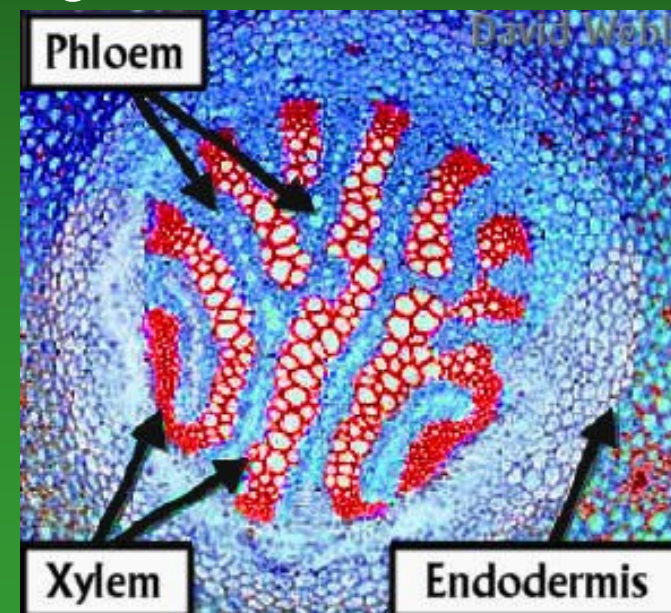
- protostélé (= haplostélé)
- aktinostélé
- plektostélé

ontogeneze

aktinostélé

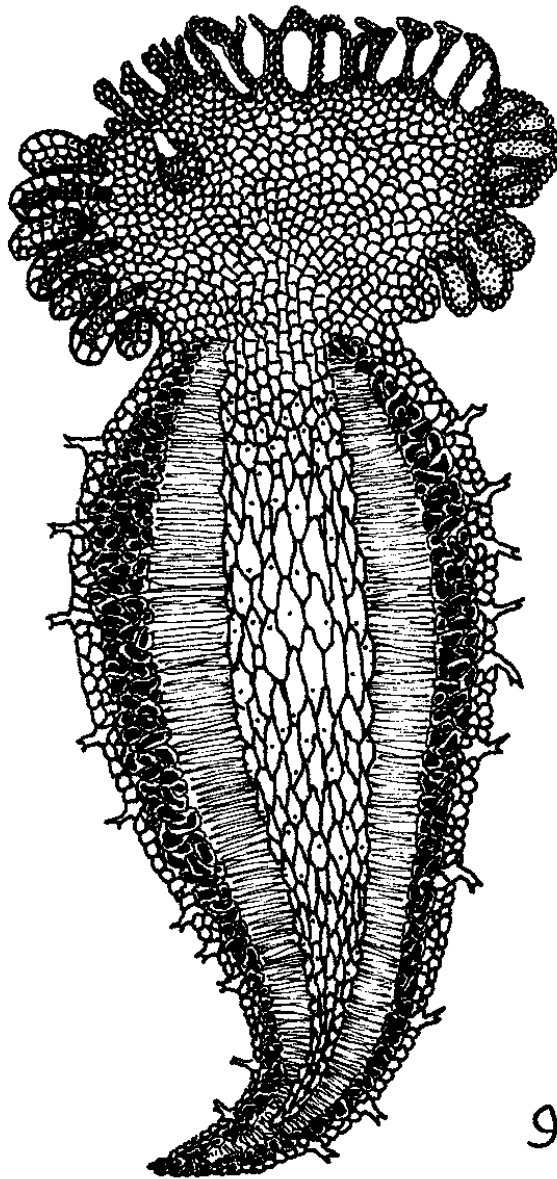

plektostélé

Gametofyt

- drobný,
- často řepovitý tvar (nebo diskovitý, válcovitý, ...)
- často dlouhověký (až 20 let)
- nezelený s mykorrhizou, vzácně i fotosyntetizující

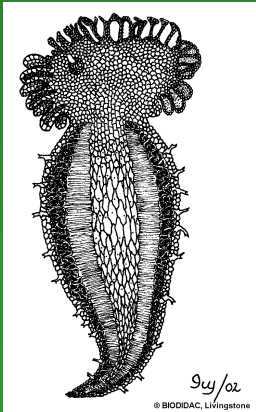
Pohlavní orgány (antheridia a archegonia) – v horní části prothalia, stavba je podobná jako ryniofytů a mechorostů

© BIODIDAC, Livingstone

Gametofyt – ontogeneze mladého sporofytu

Huperzia

- převážně tropické epifyty, často převislé, také trsnaté terestrické typy
- stonek vidličnatě větvený
- kořeny v nodech ve spodní části stonků

Huperzia squarrosa

Huperzia selago

Huperzia

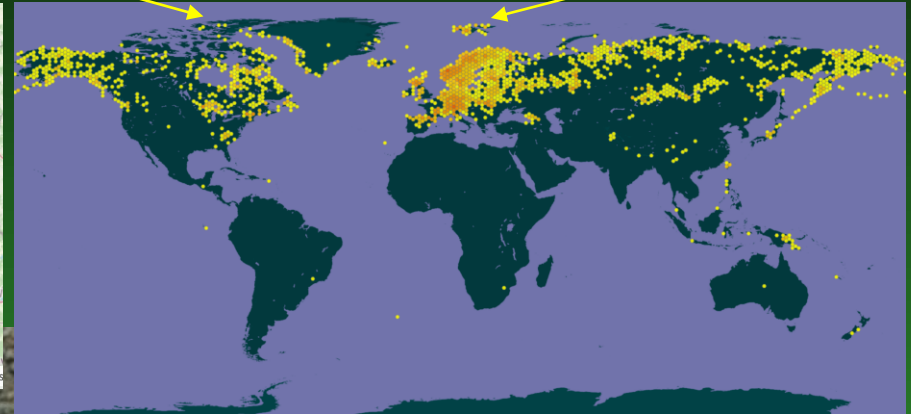
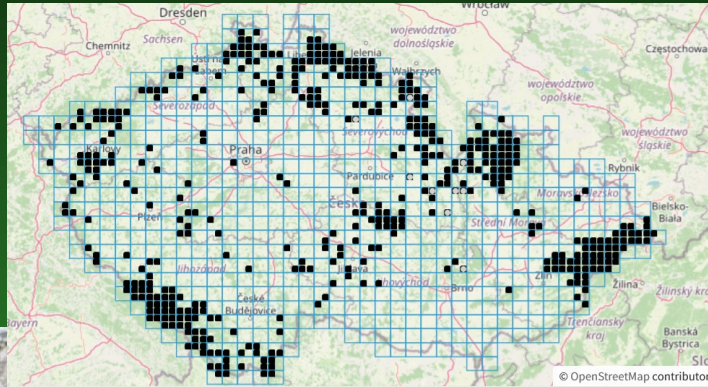

Huperzia - section of sporangium

- u našeho *Huperzia selago* trofosporofyly netvoří strobily
- tvarově se neliší od trofofylů
- sporangia krátce stopečkatá, otvírají se po odtání sněhu

Huperzia

– U nás jen vranec jedlový (*Huperzia selago*), suť a skály v horách nad horní hranicí lesa, v nižších polohách vzácně na skalách. – Cirkumpolární druh severní polokoule, zasahující daleko na sever v **Grinnellově zemi** roste až k 80 °s.š.; je i na **Špicberkách**

Huperzia

vegetativní množení - pupeny v paždí listů

Obchází tak haploidní fázi, která může trvat až 12 let!

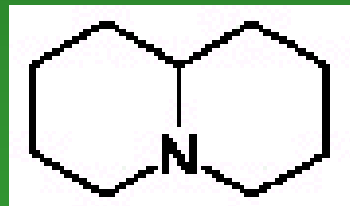
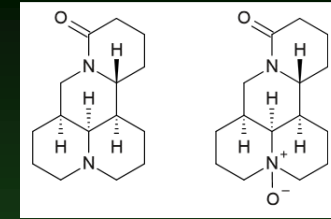
modifikovaná větev produkující
rozmnožovací pupen

rozmnožovací pupen

Huperzia

- obsahuje chinolizidinové alkaloidy – (např. selagin)
- v kombinaci s alkoholem → úporné zvracení
- v Rusku při léčbě alkoholismu (vyvolání reflexního odporu k alkoholu)

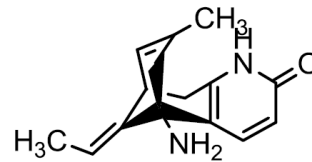

chinolizidin

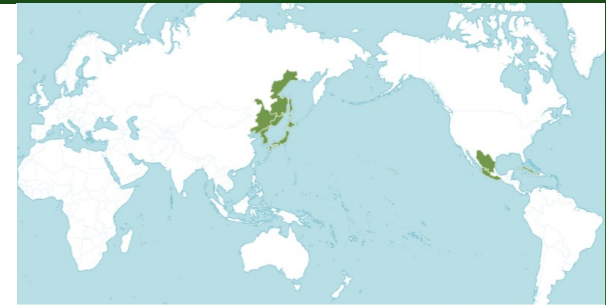

Huperzia

– obsahuje také Huperzin A – získávaný z východoasijské-středoamerické *Huperzia serrata* – je to inhibitor cholinesterázy (= brání odbourávání acetylcholinu nezbytného mj. pro učení a paměť). Huperzin A může pomáhat zlepšovat učení a paměť a chránit před zhoršováním kognitivních funkcí souvisejících s věkem, používán v Číně.

Huperzin A

Lycopodium

poléhavý a vystoupavý habitus, vzácněji přímé - u *Lycopodium cernuum* až 150 cm vysoký stonek.

- silnější větve rostou stále horizontálně v jednom směru

- slabší větve odbočují ve směru vertikálním a dále se vidličnatě větví

Lycopodium cernuum –
Havajské ostrovy

Lycopodium

Sporofyly se tvarem liší od trofofylů sporofyly jsou uspořádané do **strobilů** sporangia na adaxiální straně sporofylů přisedlá

Foto: Lars Hedenäs

Lycopodium

převážně v tropech

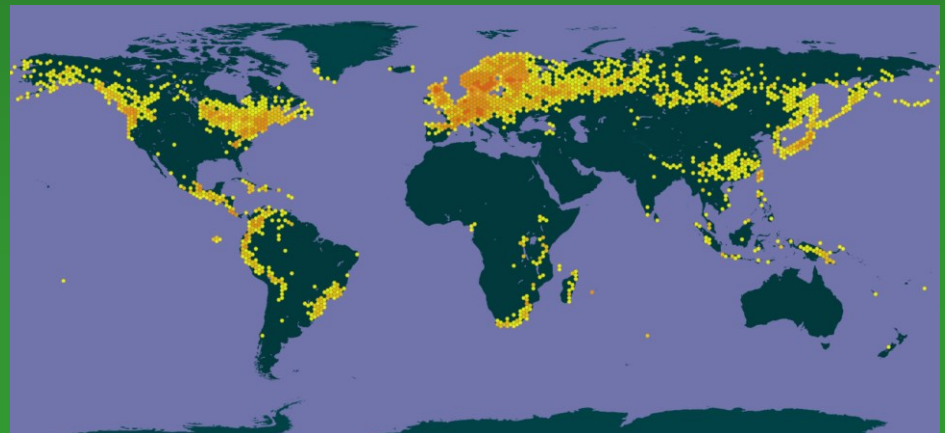
rozšíření rodu má kosmopolitní charakter.

U nás 9 dosti vzácných druhů.

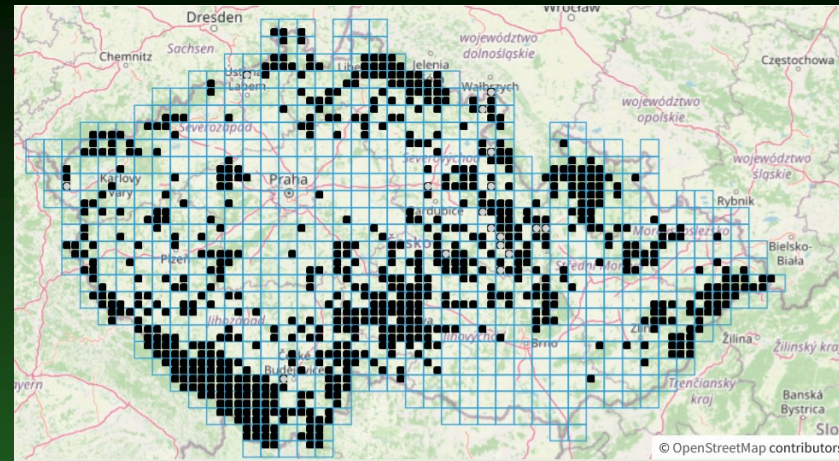
Nejhojnější a nejznámější je:

Lycopodium clavatum – pensum plavuň vidlačka

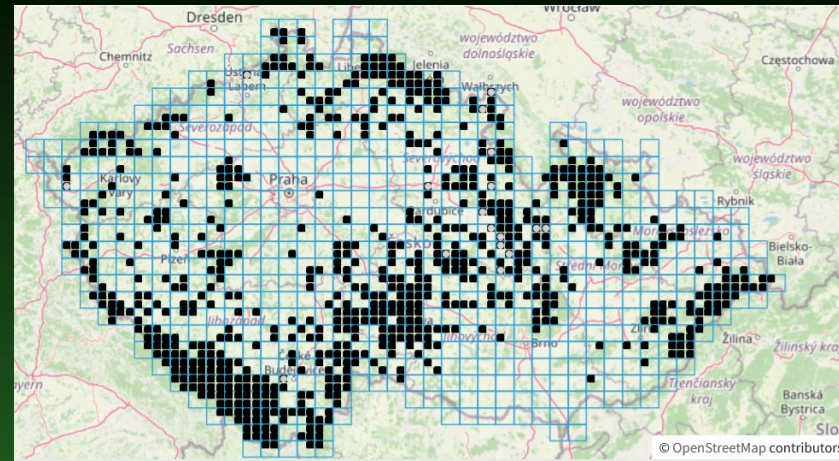
– na vřesovištích a na světlinách v
jehličnatých lesích

*Lycopodium
annotinum* –
plavuň pučivá

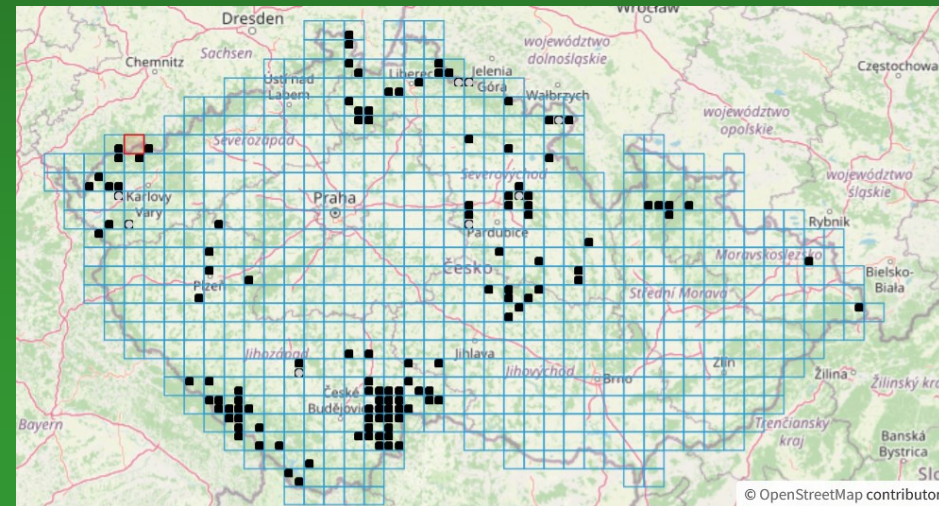

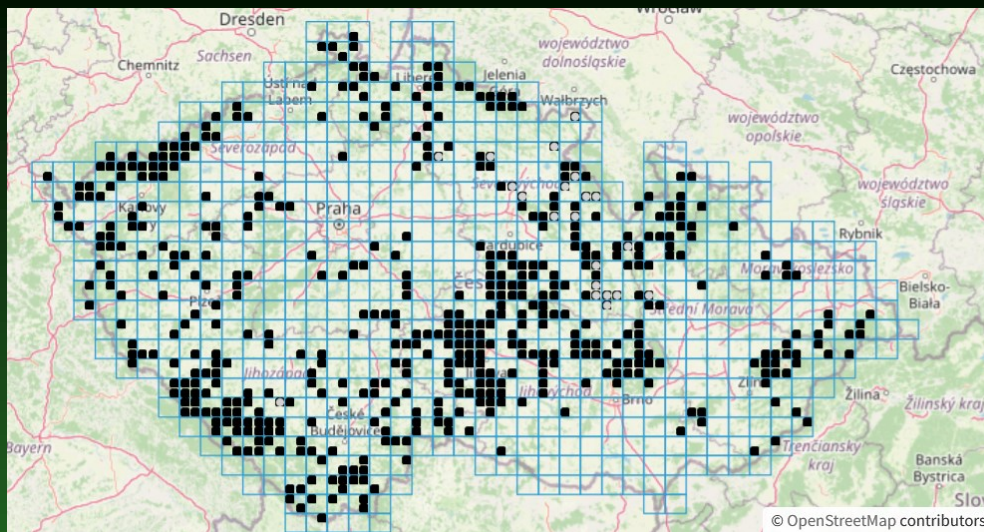
*Lycopodium
annotinum* –
plavuň pučivá

*Lycopodium
innundatum*

– plavuň zaplavovaná – spóry rychleji klíčí v
zelený nadzemní gametofyt

Lycopodium complanatum –
plavuň zploštělá

Lycopodium

Spory *Lycopodium clavatum*

- vysoký obsah tuku
- vysoce hořlavé - užívaly se divadelním efektem (bleskový prášek).
- hygroskopické - užívaly se jako zásyp pro děti
- v daktyloskopii
- v metalurgii - k vyprašování odlitkových forem

Lycopodium

Byly využívány také k explozivnímu vymetání komínů.
Byl dokonce vyvinut spalovací motor (jeden z prvních)
kde tyto spory sloužily jako palivo

http://wn.com/lycopodium?orderby=relevance&upload_time=all_time

Řád

Phylloglossales

jediná čeleď, jediný druh
Phylloglossum drummondii

Austrálie, Tasmánie, Nový
Zéland

přízemní růžice
šídlovitých listů

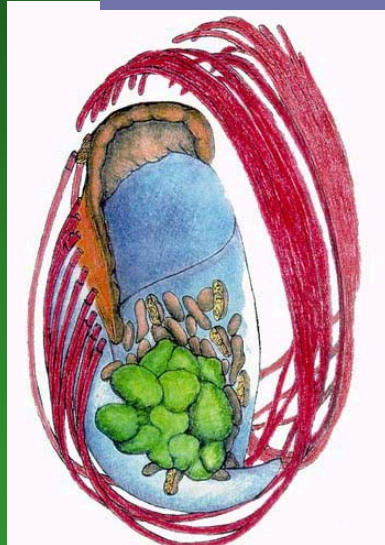
stvol s krátkým
klasovitým
strobilem

Řád

Phylloglossalesjediná čeleď, jediný druh
*Phylloglossum drummondii*Austrálie, Tasmánie, Nový
Zélandpřízemní růžice
šídlovitých listůstvol s krátkým
klasovitým
strobilempolyciliátní
spermatozoidy!

ca 20 bičků

Phylloglossum drummondii

- Flagella
- Nucleus
- Plastid
- Spline MTs
- Mitochondria
- Multilayered Structure

Phylloglossum drummondii

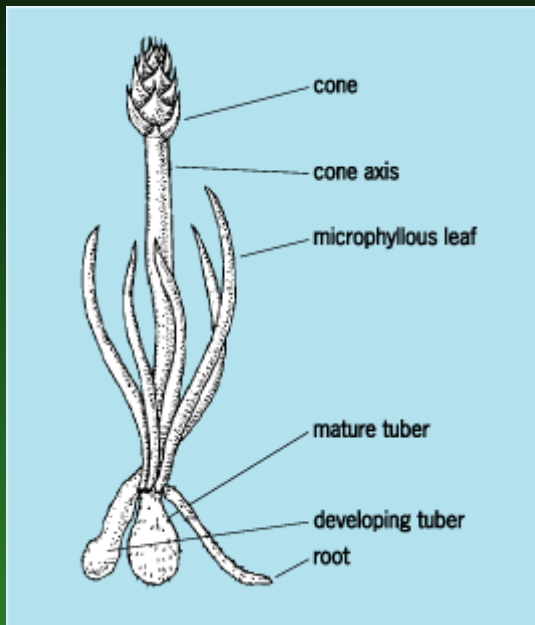
Jen 3–5 cm vysoký

Vznikl neotenizací?

Doložen i fosilně

Phylloglossum drummondii

Hlízky = adaptace na sucho – periodicky zaplavovaná stanoviště – období sucha přežívají jen podzemní hlízky

Třída *Selaginellopsida* (vranečky)

- drobné byliny
- vzhledem připomínají statnější mech
- listy spirálně nebo ve 4 řadách, neopadávají
- boční větve někdy uspořádané do plochy jako čepel listu kapradin
- strobily na koncích větví
- recentně ~ 750 druhů v tropech až mírném pásmu
- fosilně poprvé svrchní karbon

Kořenonoši (rhizofory)

- = nahé větévky zakončené kořeny (jen u některých druhů)
- vyrůstají pozitivně geotropicky z úhlu větví

rhizofor

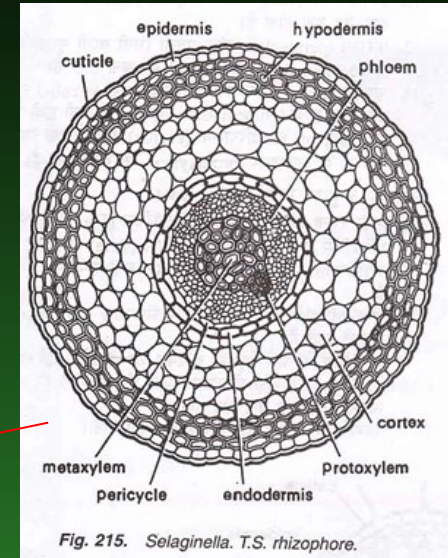

kořen

Kořeny

- vidličnatě větvené
- s jednoduchým protostélickým svazkem (někdy až aktinostélickým – tetrarchním)

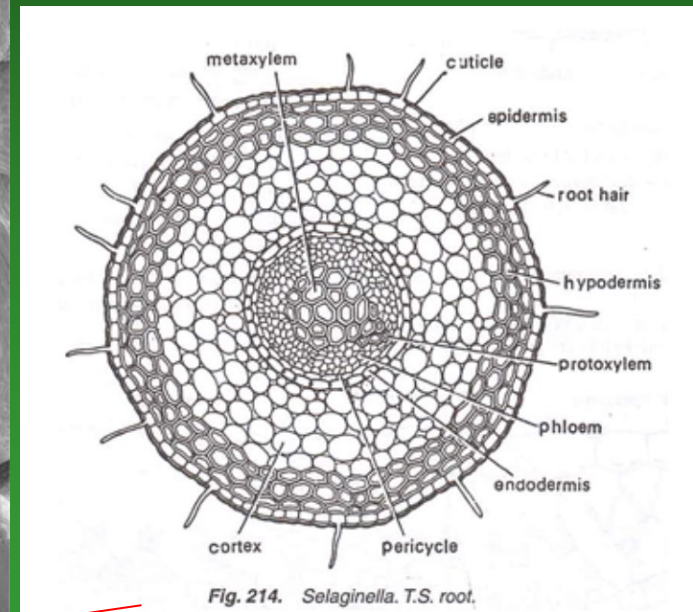

rhizofor

stejnocenné dichotomické větvení kořene

kořen

Stonky

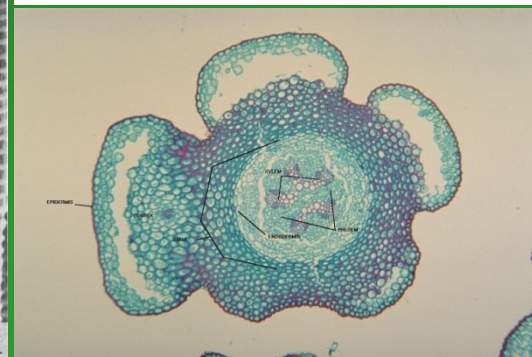
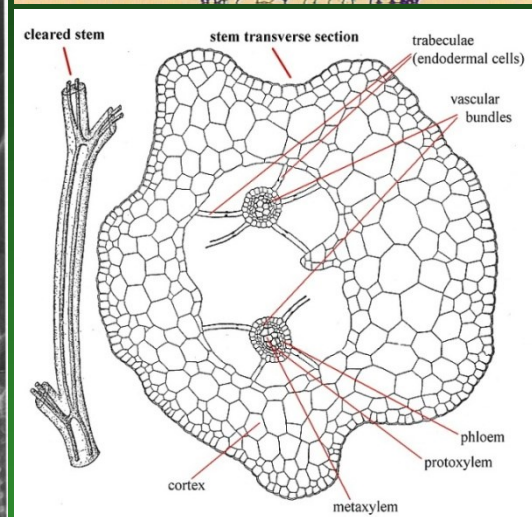
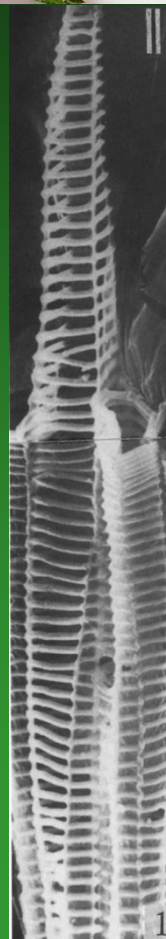
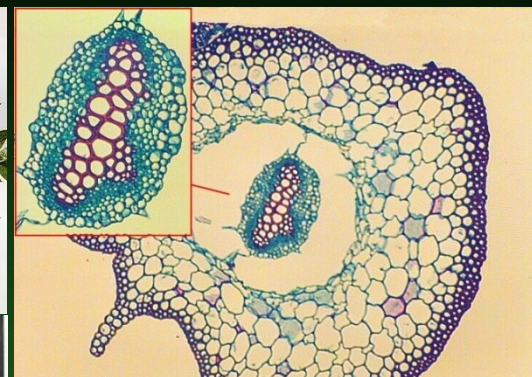
- vidličnatě větvené
- často s centrální dutinou s podélnými přepážkami

Takové dutiny jsou typické pro vodní rostliny – vranečky jsou ale terestrické, proto není význam jasný.
? mohou souviset s metabolismem CO₂

Vodivé elementy stonku

- jeden protostélický svazek (druhy s radiálně uspořádanými listy)
- někdy dva paralelní protostélické svazky (druhy s bisymetricky uspořádanými listy)
- nebo plektostélé

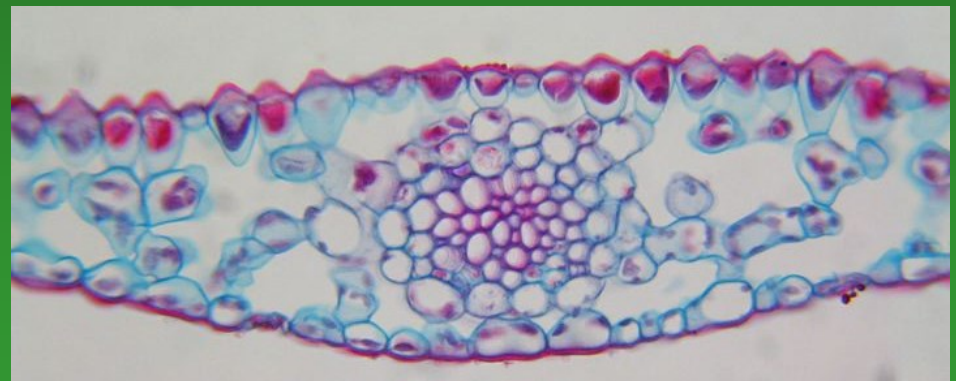
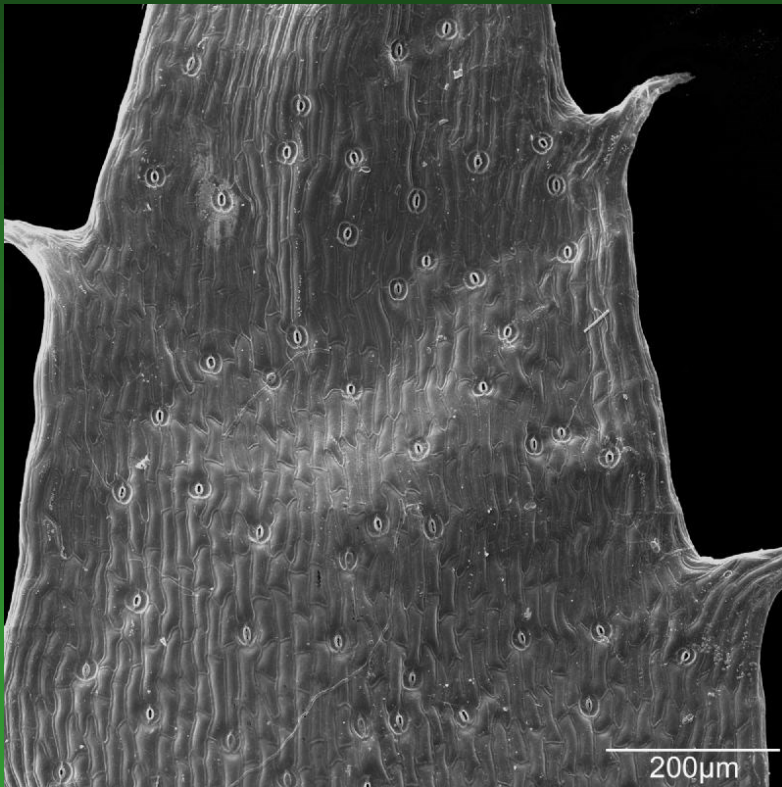
Některé druhy v xylemu „tracheje“ (*S. arbuscula*, *S. lepidophylla*) – tyto „tracheje“ navazují sice jedna na druhou, ale rozdíly mezi boční a terminální perforací nejsou výrazné

List – průsvitností se sice podobá lístkům mechů, ale má:

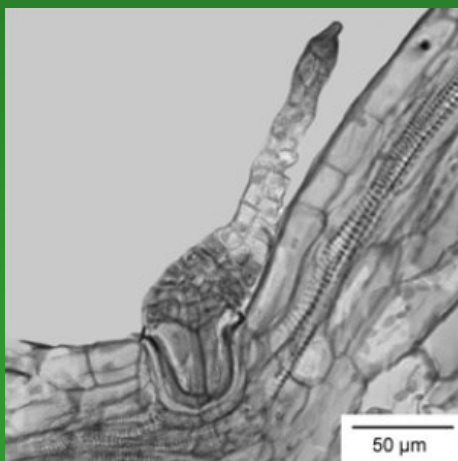
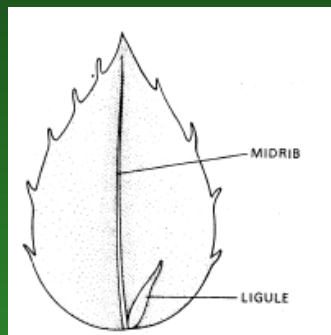
List – průsvitností se sice podobá lístkům mechů, ale má:
diferencovanou anatomii,
epidermis s průduchy
cévní svazek

Jazyček (ligula)

= bezžilný šupinovitý výrůstek v paždí listu

– zřejmě absorpční funkce – ? příjem dešťové vody
(je blízko cévního svazku)

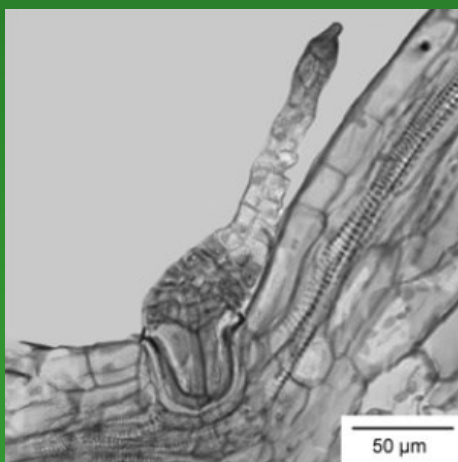
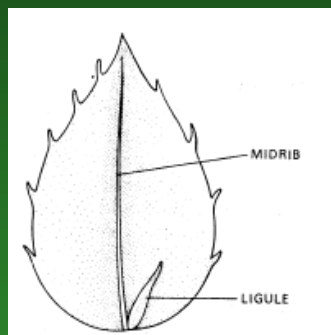

Jazyček (ligula)

= bezžilný šupinovitý výrůstek v paždí listu

– zřejmě absorpční funkce – ? příjem dešťové vody (je blízko cévního svazku)

– u fosilních možná i žlaznatá funkce – lákání karbonského hmyzu – roznášení spór

karbonský šváb

karbonská vážka

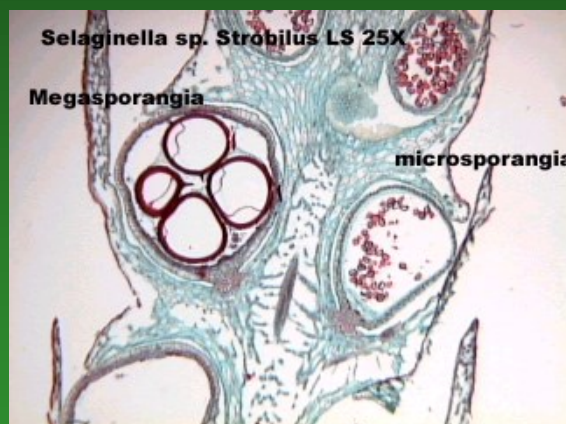
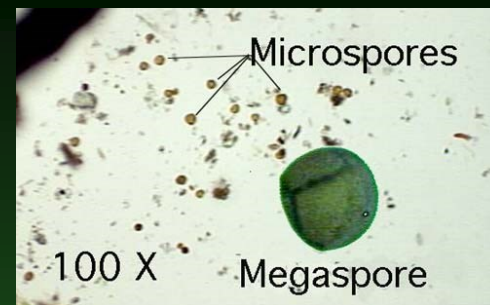
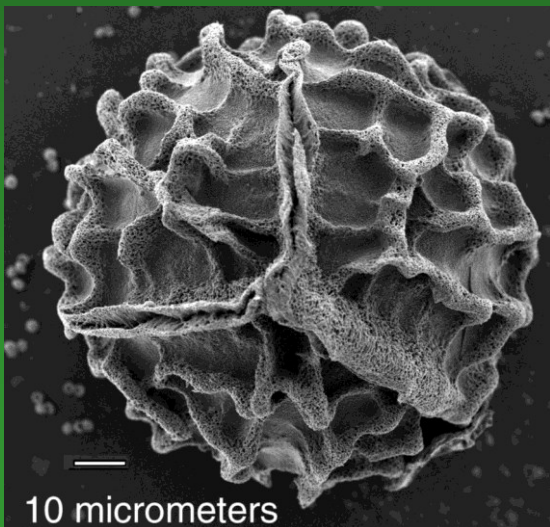
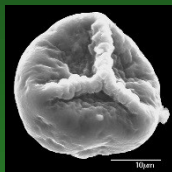

Sporangia / strobily / spóry

- sporangia kulovitá až ledvinitá, heterosporická,
- strobily často oboupohlavné,
- mikrosporangia v horní části stobilu,
- megasporangia v dolní části stobilu, se 4 megaspórami
- mikro- i megaspóry triletní

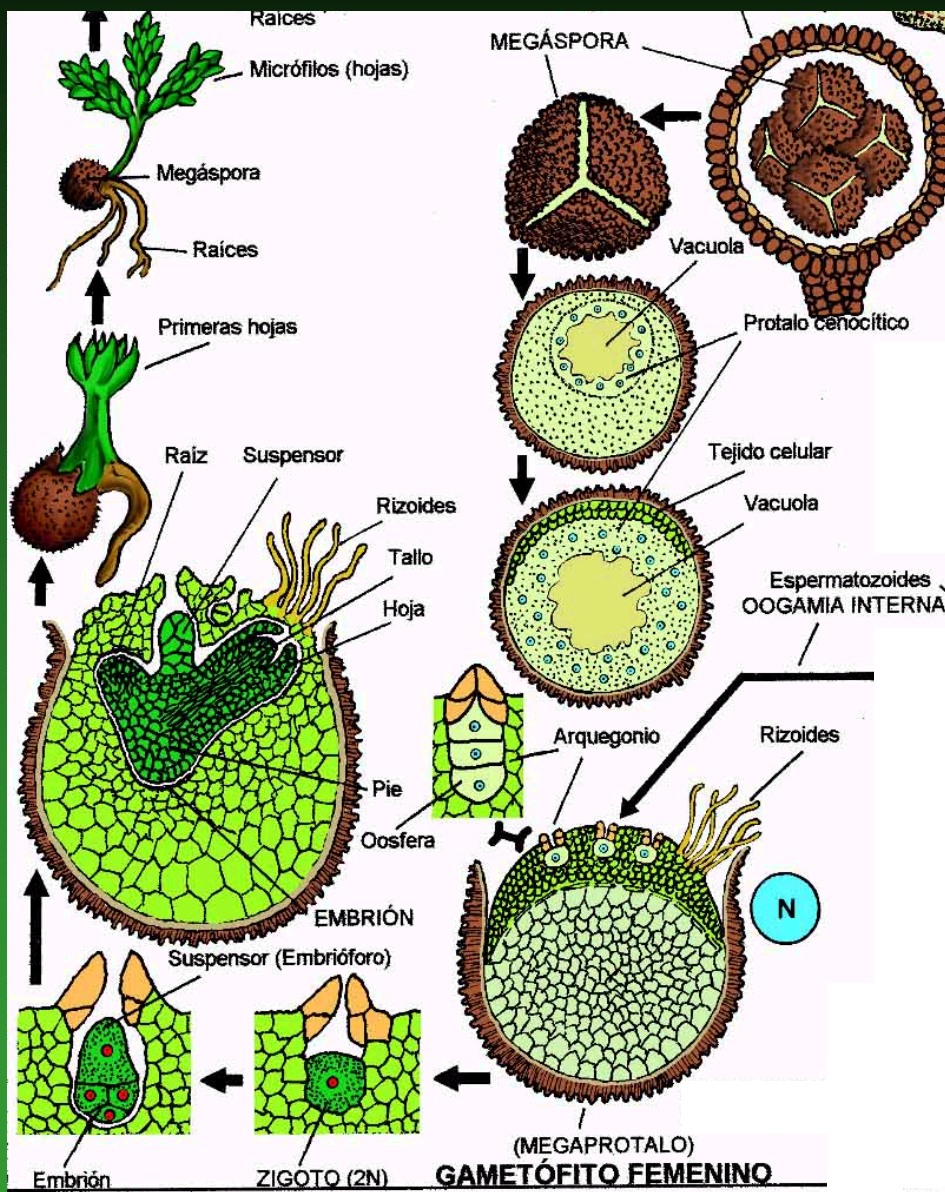
mikrospóry 20–60 μm

megaspóry 200–600 μm

- vývoj mikro- i megaprothalia začíná ve spóře ještě na mateřské rostlině
- šíří se vícebuněčná prothalia ve spórových obalech

Samičí gametofyt (= Megaprotalium)

endosporický (roste v obalu původní spóry) uvnitř megasporangia,

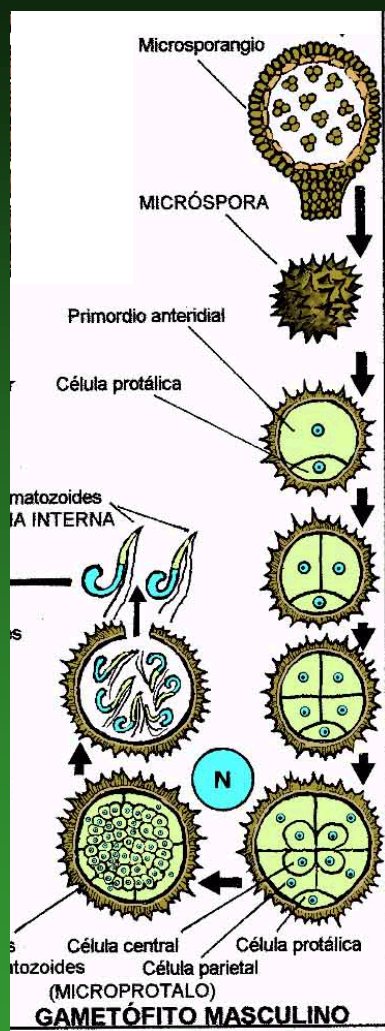
vyživuje se ze zásobních látek, uložených v megaspoře

po vytvoření archegonií obal spóry praskne působením vlhkosti

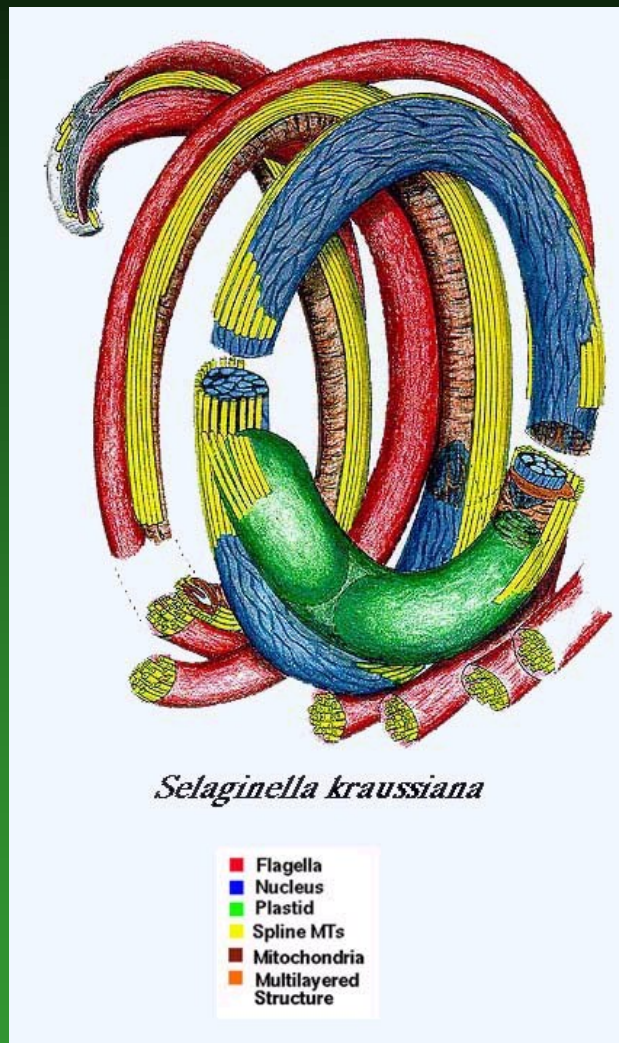
megaprothallium pak vyčnívá z megaspóry - obnažuje archegonia a svazky rhizoidů, které poutají vodu nutnou k pohybu spermatozoidů

Oplození zpravidla mimo mateřskou rostlinu, u některých druhů naopak ještě na mateřské rostlině.

Samčí gametofyt = Mikroprotalium

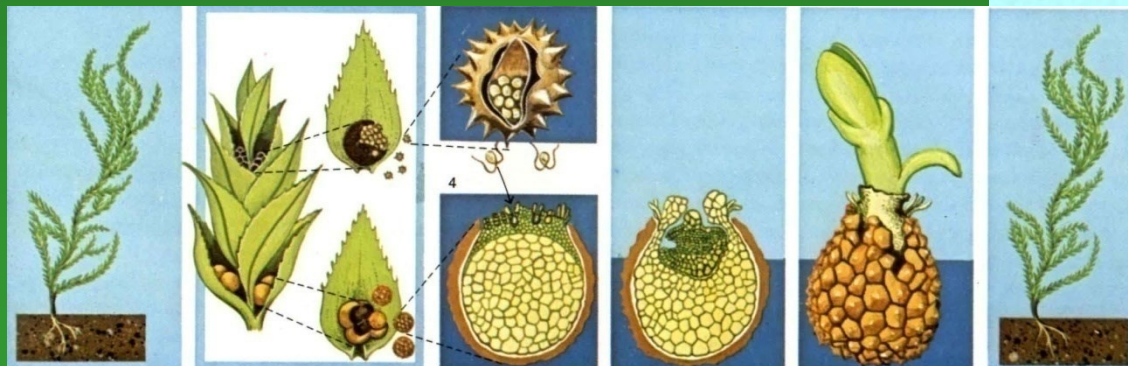

- výživou závislé na zásobních látkách v mikrospóře
- „roste“ dělením uvnitř obalu mikrospóry
- jediné antheridium s mnoha spermatozoidy
- spermatozoidy – biciliární, oplodňují oosféru často ještě na mateřské rostlině

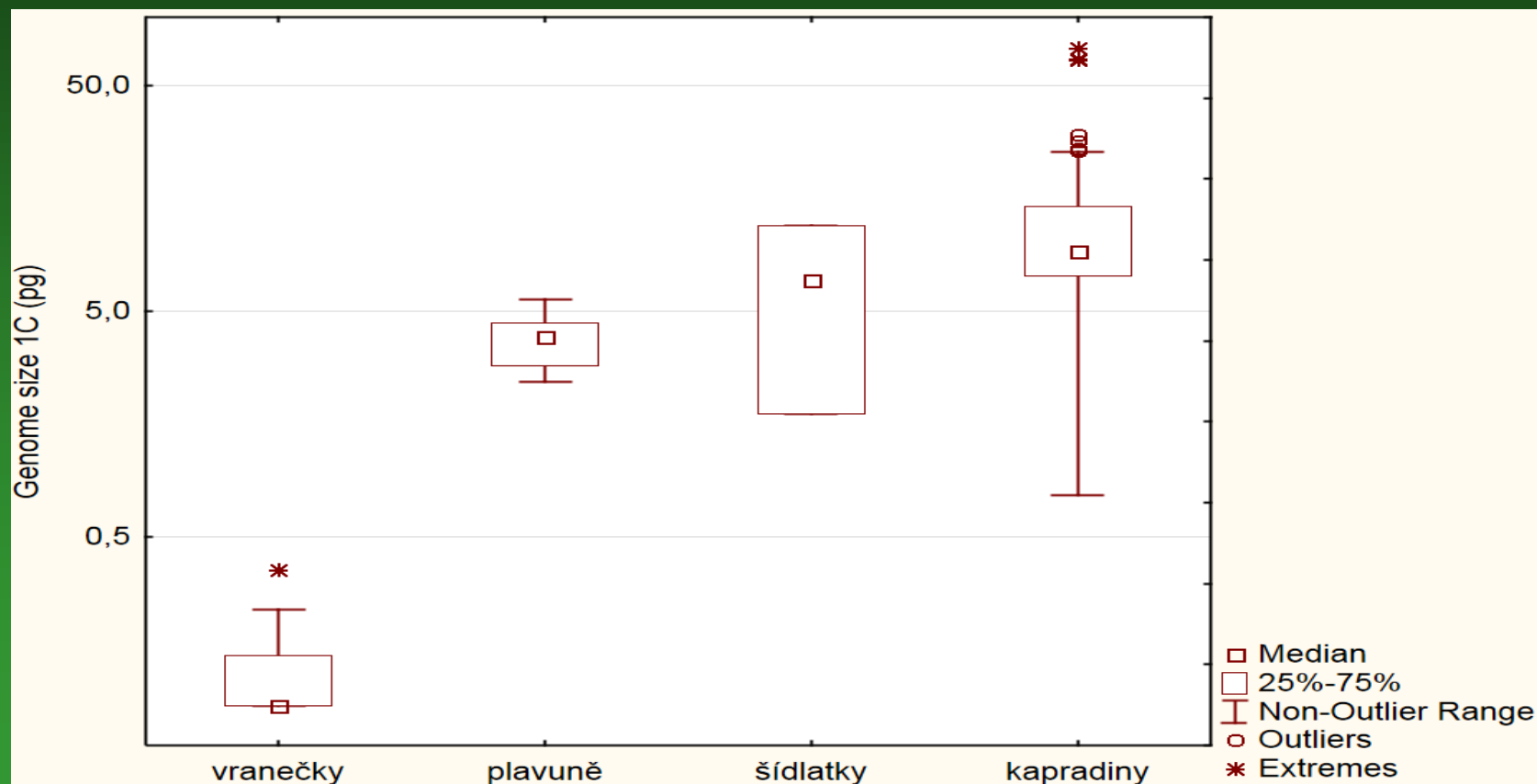
Megaprotalium s embryem = „semeno“

- zpravidla mimo mateřskou rostlinu ze zygoty dělením embryo
- jakoby ze semene vyklíčí z megaprotaliového embrya nový sporofyt

Extrémně malé genomy vraneček

- genomy šídlatek i vlastních plavuní jsou velké, stejně jako genomy kapradin a přesliček
- genomy vraneček výrazně menší než 0,5 pg

tř. *Selaginellopsida* – klasifikace

jediný řád *Selaginalles* (vranečkotvaré)

se 2 čeleděmi:

Selaginellaceae

Miadesmiaceae

Čel. *Selaginellaceae* (vranečkovité)

2 rody v tropech a subtropech / 750 druhů
vzácně v chladnějším oblastech

podrost
tropických
pralesů

většinou malé
druhové areály

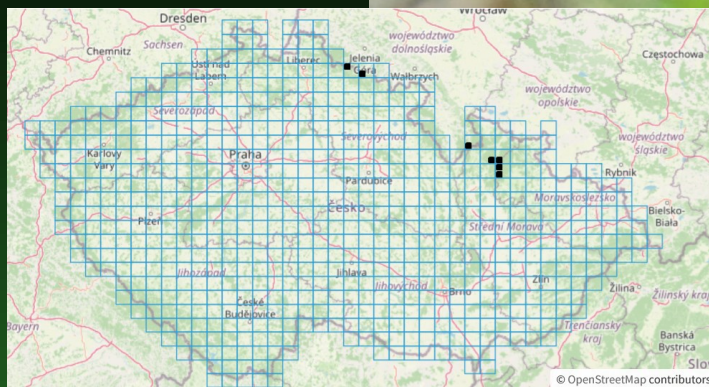
Rod vraneček (*Selaginella*)

listy ve spirále

150 druhů

u nás vzácně

v horách jen vraneček brvitý
– *Selaginella selaginoides*

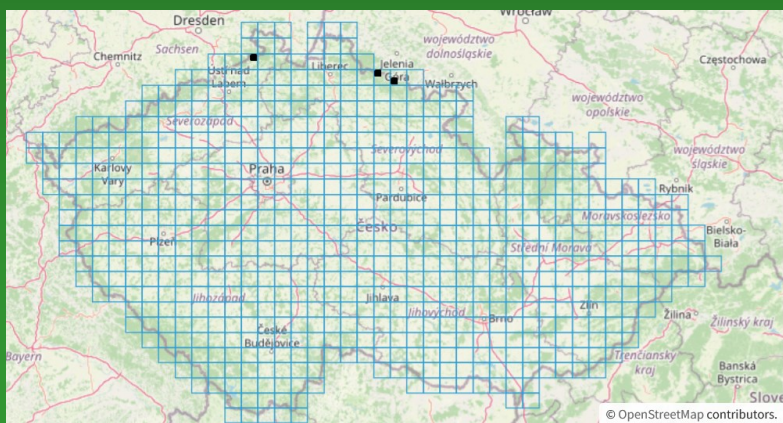

Rod vranečka (*Lycopodioides*)

listy ve 4 řadách

~ 600 druhů, hlavně tropy a subtropy

U nás velmi vzácně jen vranečka švýcarská
Lycopodioides helvetica

Duhově zbarvená
Lycopodioides willdenowii

„Kovová barva“ = opalizující rozklad světla odrazem se v přírodě vyskytuje spíše vzácně (? adaptivní význam)

Lucilia caesar,
Diptera

kolibřík *Calypte costae*

perlorodka, Mollusca

Chrysops relictus, Diptera

kapradina Microsorium thailandicum

ryba Neon tetra

Pollia condensata,
Commelinaceae

Chrysis ignita, Hymenoptera

Margaritaria nobilis, Euphorbiaceae

Zicrona caerulea,
Heteroptera

Chrysolina fastuosa, Coleoptera

Calopteryx virgo, Odonata

ušeň mořská, Mollusca

batolec duhový, Lepidoptera

Vranečky se „semeny“

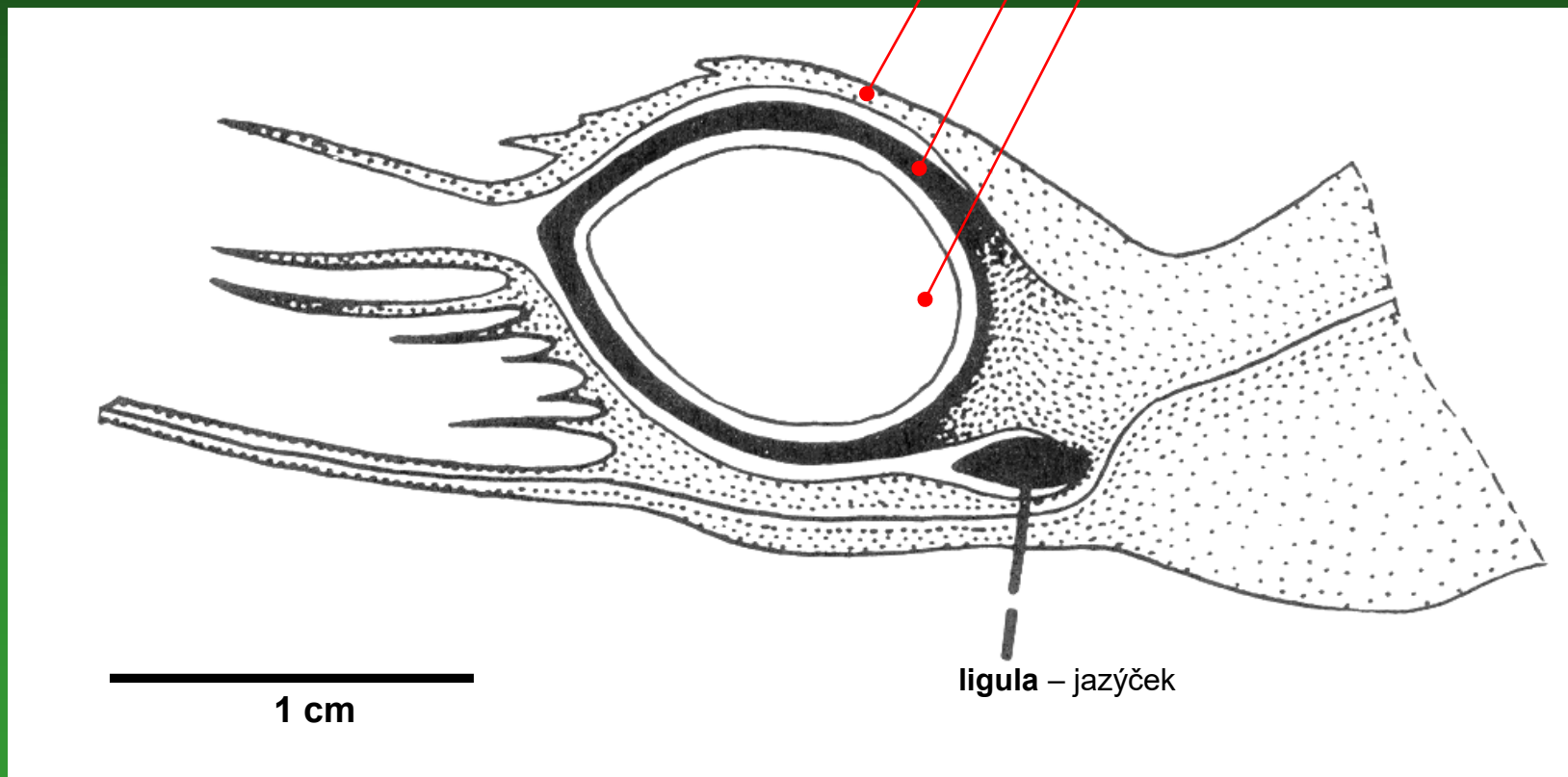
karbonská *Maadesmia membranacea*

nalezeny jen strobily stavbou blízké vranečkům
megasporangium má však jen jedinou megaspóru
obalenou výrůstky megasporofylu = primitivní
semeno

brvitá vychlípenina čepele sporofylu
chránící megasporangium

obal megasporangia

megaspóra – uvnitř obalu megaspóry
se uvnitř megasporangia vyvine samičí
prothalamium

Třída *Isoëtopsida* (šídlatky)

recentní byliny, fosilní i dřeviny až 50 m vysoké - první stromy v karbonu

listy – s ligulou, duté, spirálovitě uspořádané

kořeny – duté, spirálovitě uspořádané

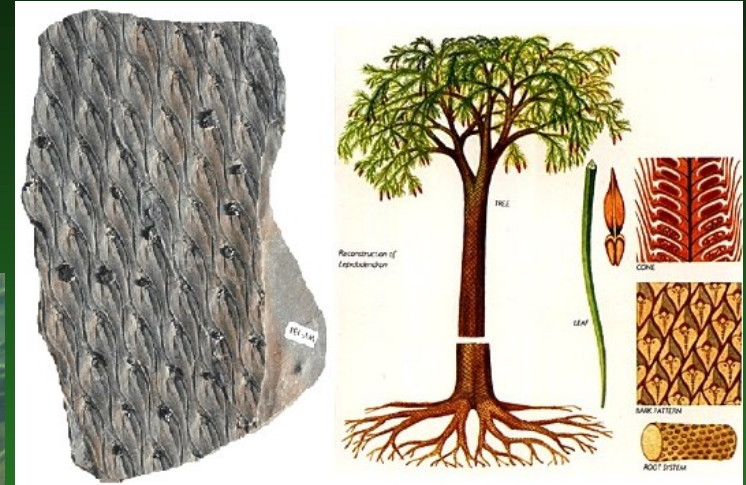
sporangia – heterosporická

spermatozoidy – polyciliátní

třída *Isoëtopsida* má dva řády

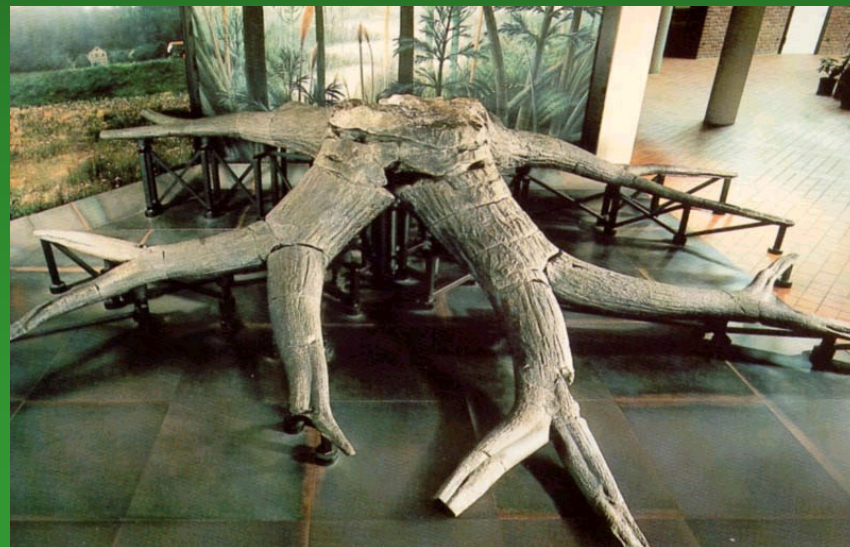
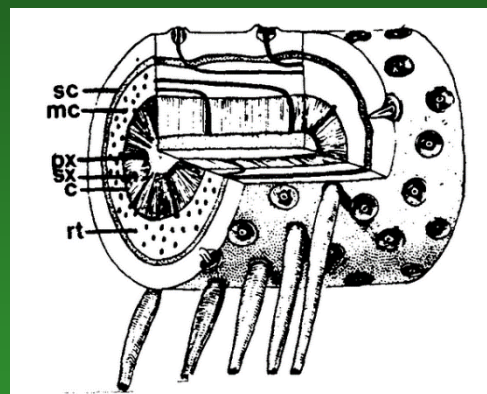
Lepidodendrales (lepidodendrony)

Isoëtales (vlastní šídlatky)

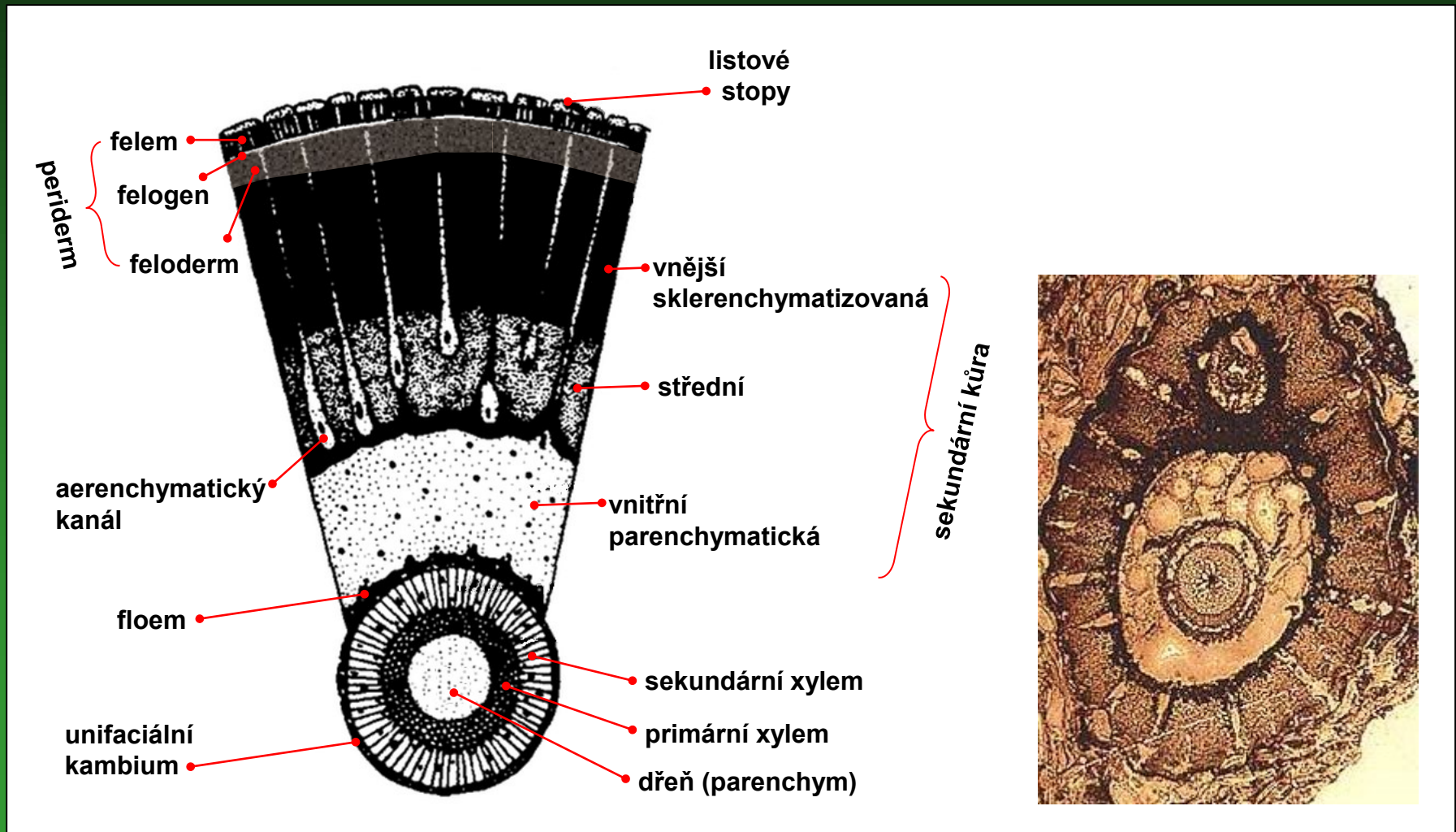

Řád *Lepidodendrales* – lepidodendrony

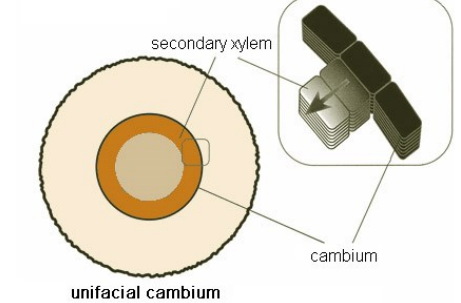
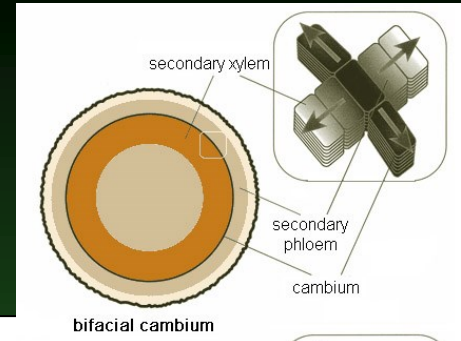
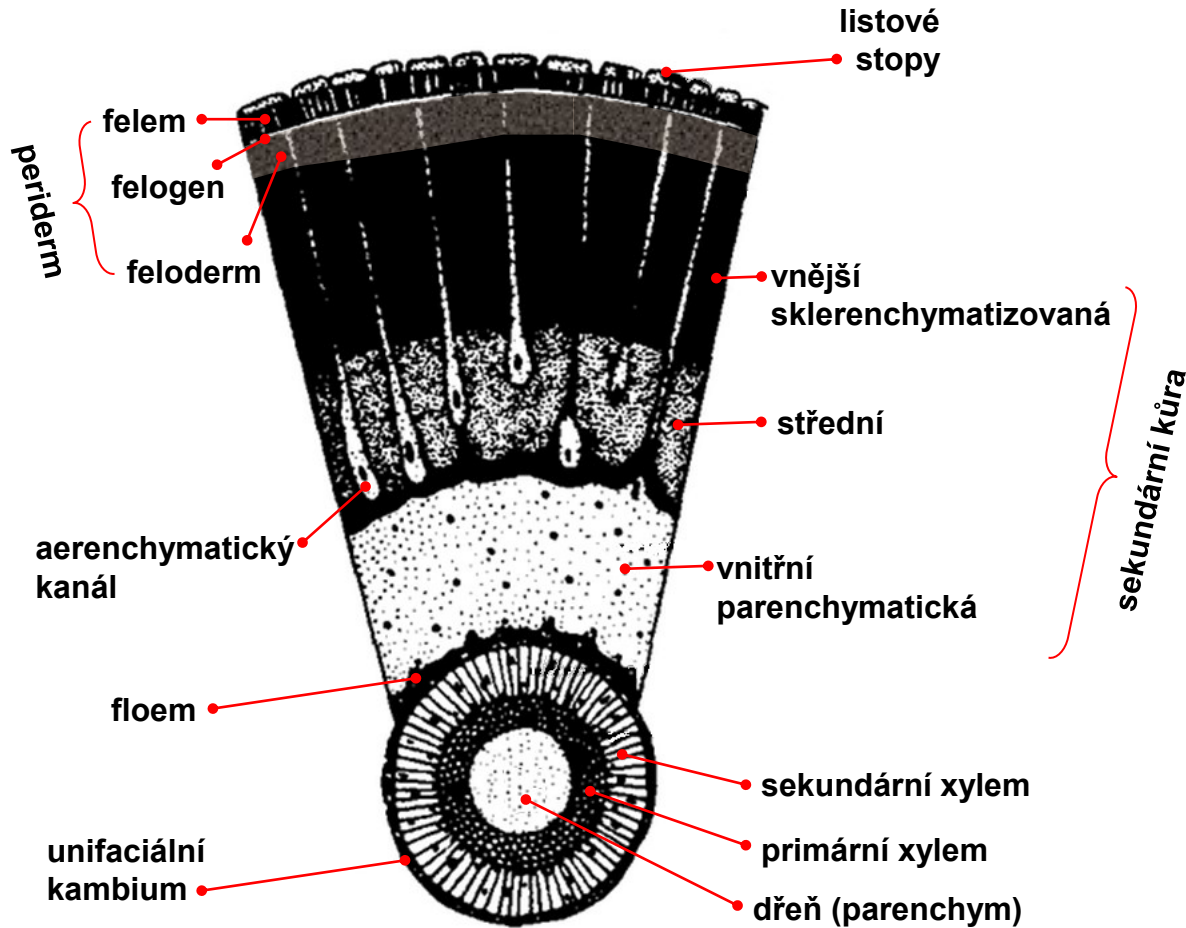
- mohutné karbonské stromové plavuně až 50 m vysoké
- **oddenek** - masivní, tvoří vidličnatě větvený mohutný oporný podzemní systém
- **kořeny** – nevětvené, ve spirále (jako mikrofyly), na starších oddencích opadávaly a zanechávaly kruhové jizvy (popsané jako *Stigmaria*); střední část aerenchymatizovaná

Kůra = mohutný trojvrstevný periderm s opornou funkcí (produkovaný felogenem)

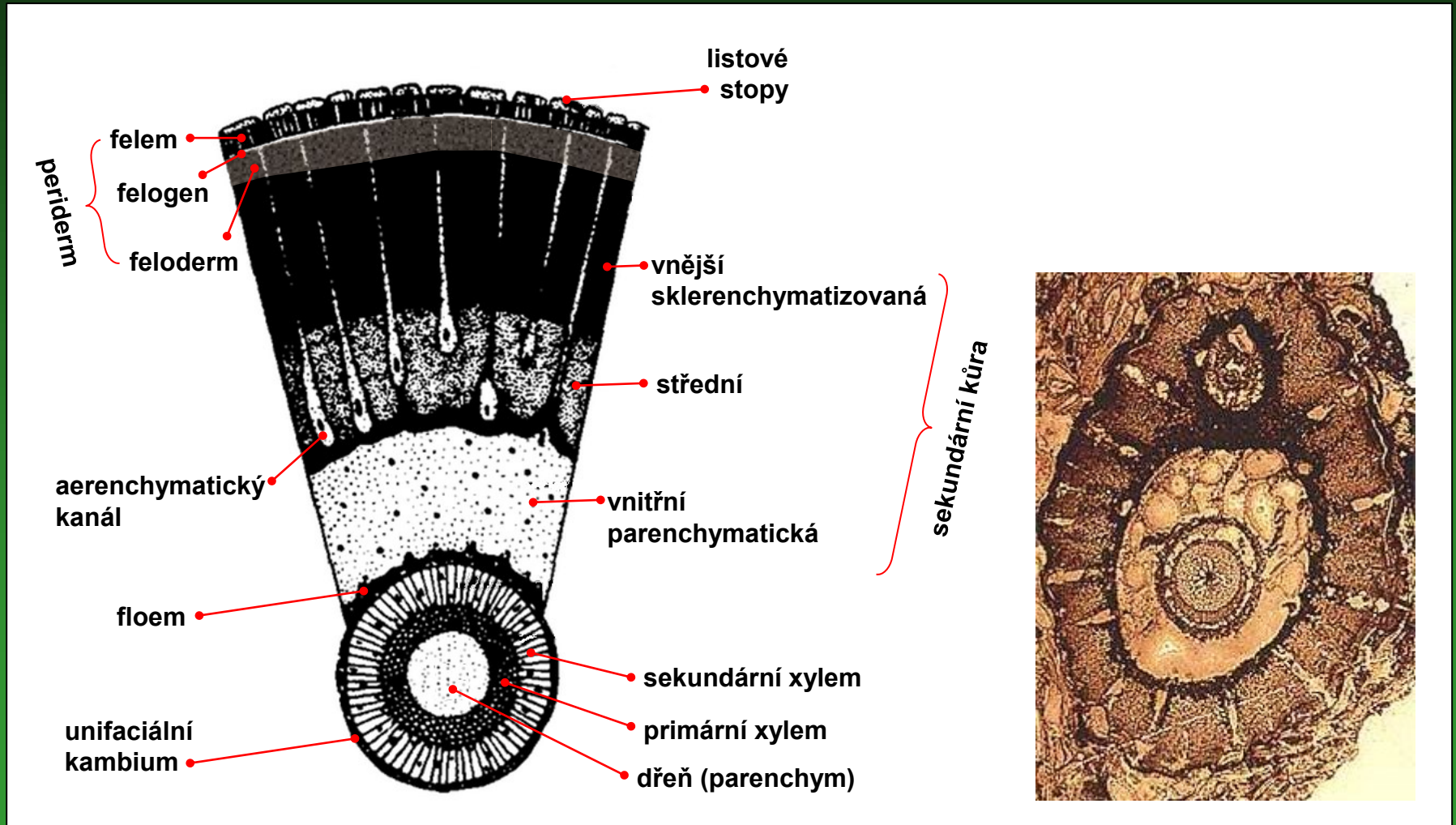

Kmen – silný (při výšce přes 40 m musel mít u báze min. 2 m v průměru)

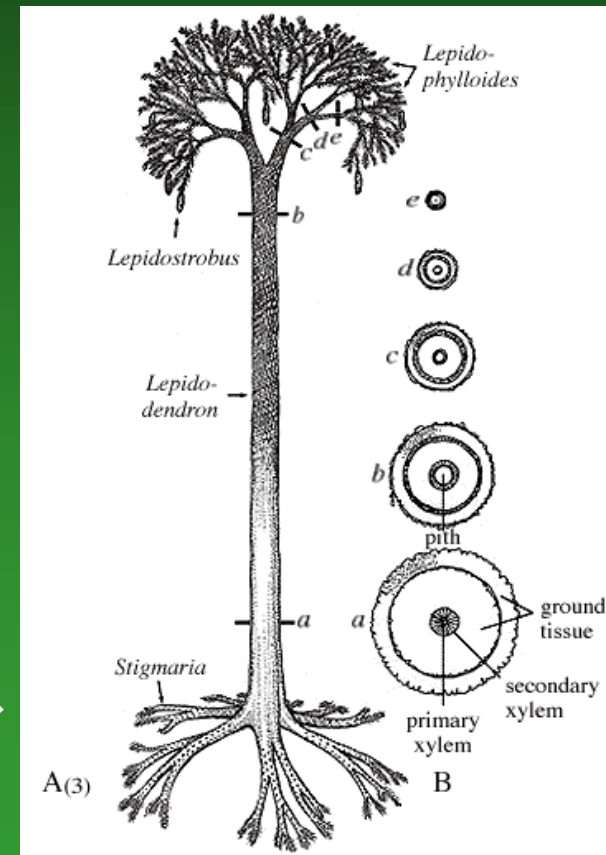
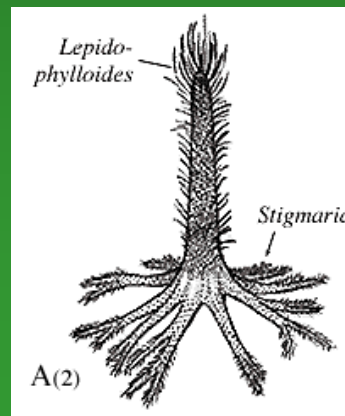
Vodivý systém – centrální sifonostélický, uvnitř s dřevem, zabíral jen ~1/6 průřezu kmene

Unifaciální kambium – produkuje jen sekundární xylem dovnitř (semenné rostliny mají kambium vždy bifaciální)

Determinovaný růst

- Nejprve rostla „opora“ = podzemní systém oddenků vidličnatě větvených; větve vyšších řádů proporcčně tenčí
- Fotosyntéza „opory“ fotosyntéza omezena na listy na nízkém nevětveném asimilujícím kmeni
- Vytvořená opora tak svou velikostí předem „definovala“ hmotnost/velikost celého stromu = růst determinovaný (u současných stromů je růst nedeterminovaný!)
- Determinace růstu dána také omezenou kapacitou vodivého systému a jeho nedostatečným sekundárním tloušťnutím a tedy omezenou konstrukční pevností hlavního nosného prvku „peridermální roury“
- Determinace růstu znamenala, že větve dalších řádů vznikaly v pravidelných úsecích a byly tenčí až po určitém počtu větvení byly ukončeny terminálním strobilem; koruna proto nebyla velká.
- Většina druhů monokarpických s délkou života 10-15 let

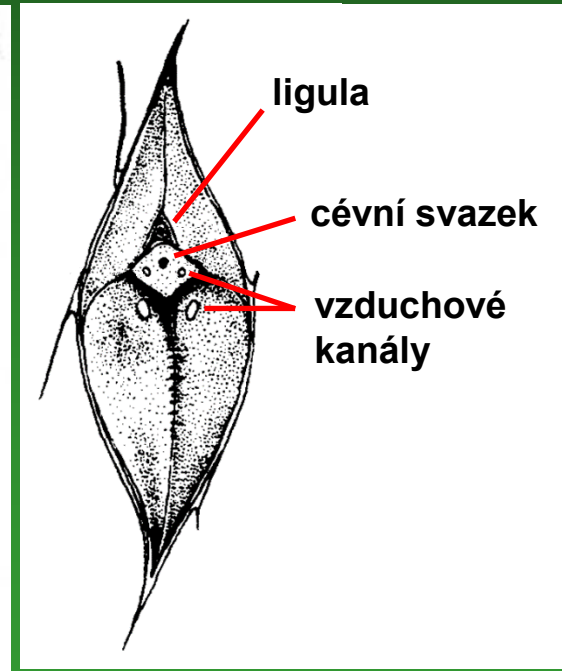
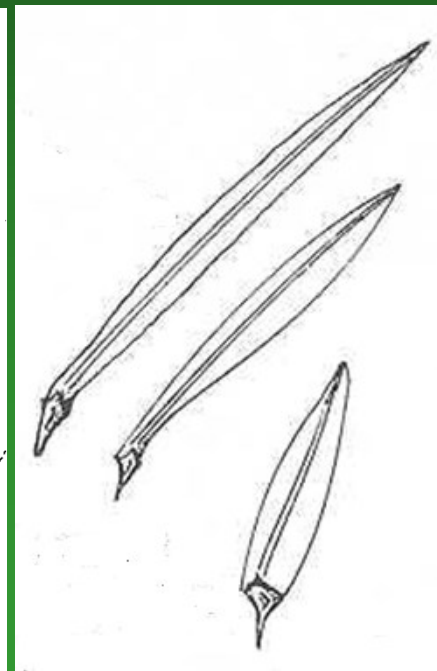
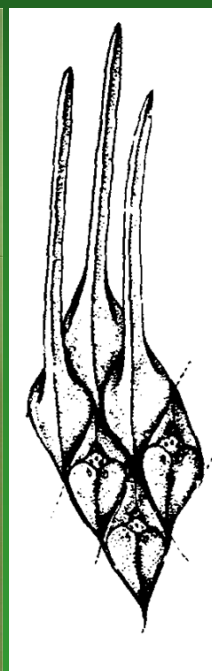

Listy

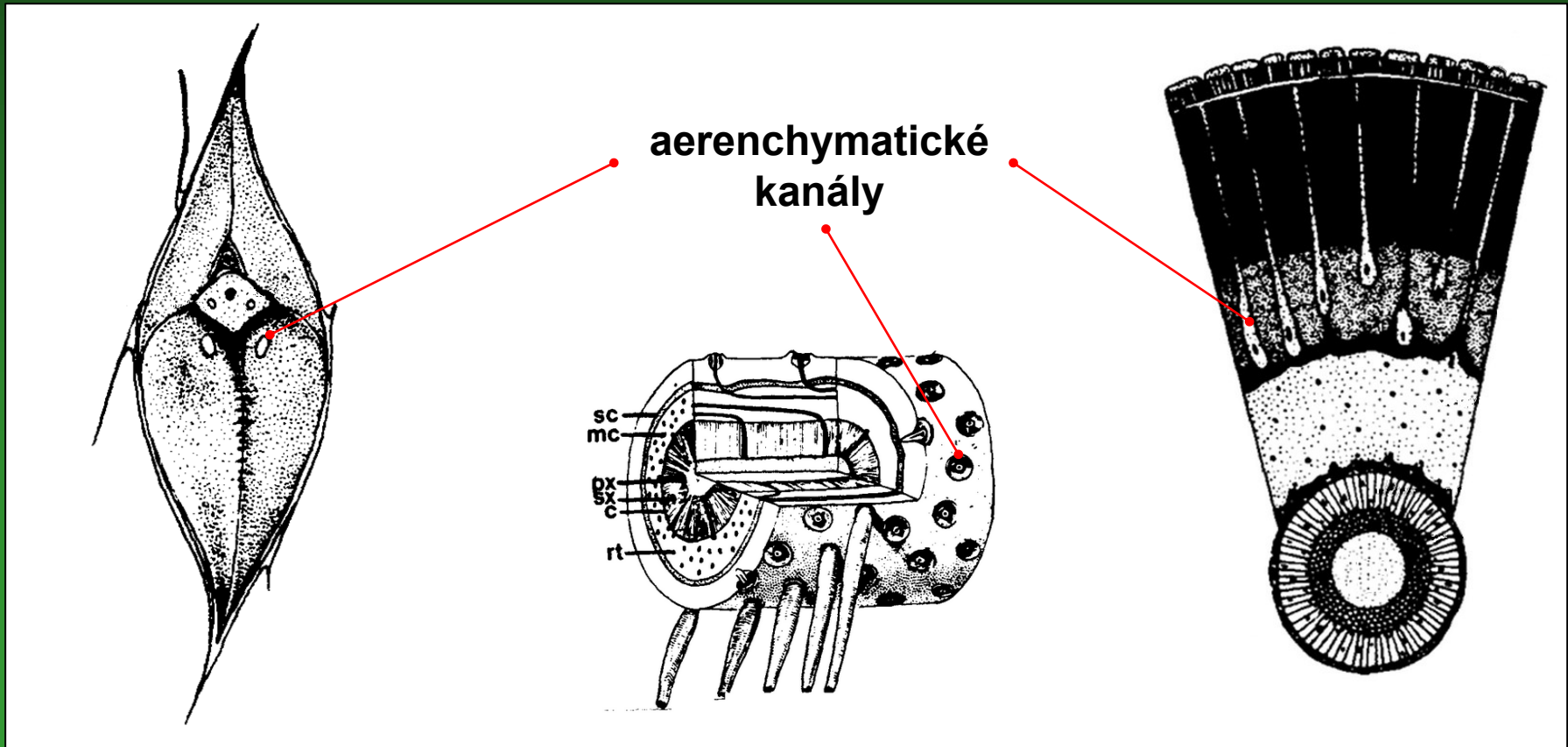
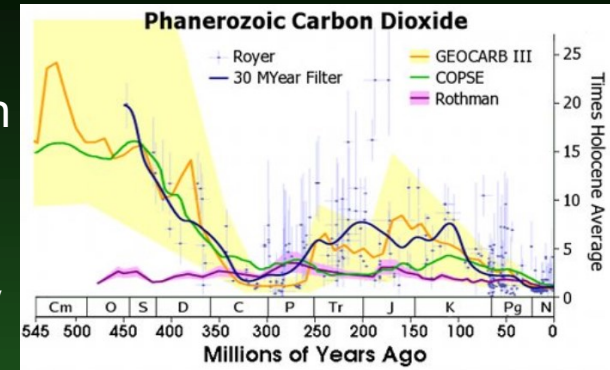
- jednožilné, až 1 m dlouhé,
- polštářkovitě přisedající
- na starších částech opadavé
- po opadu zanechávaly výrazné jizvy
- uvnitř se čtyřmi vzduchovými kanály
- naspodu se 2 podélnými žlábkami, v nichž byly průduchy

řez

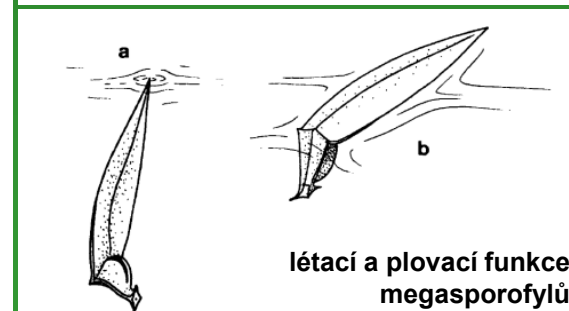
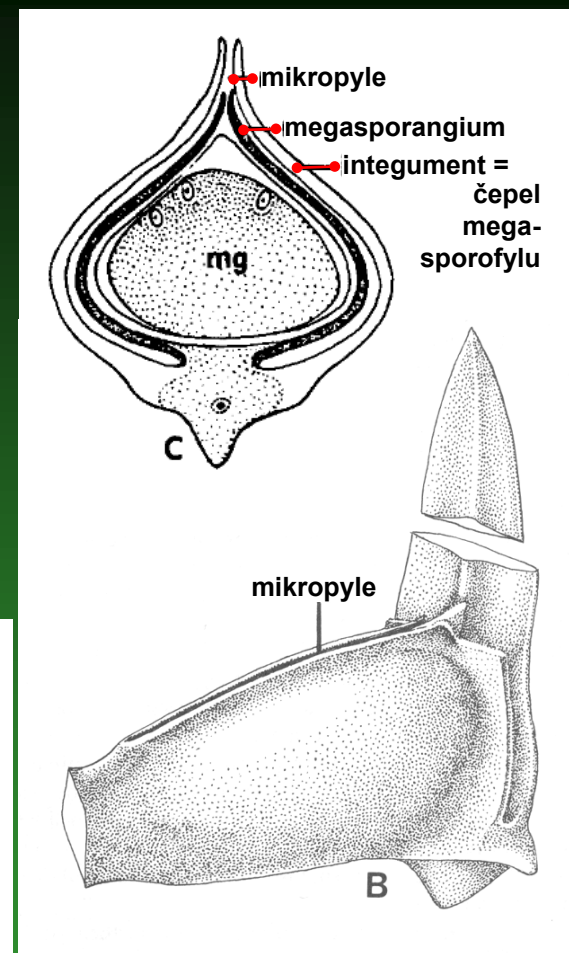
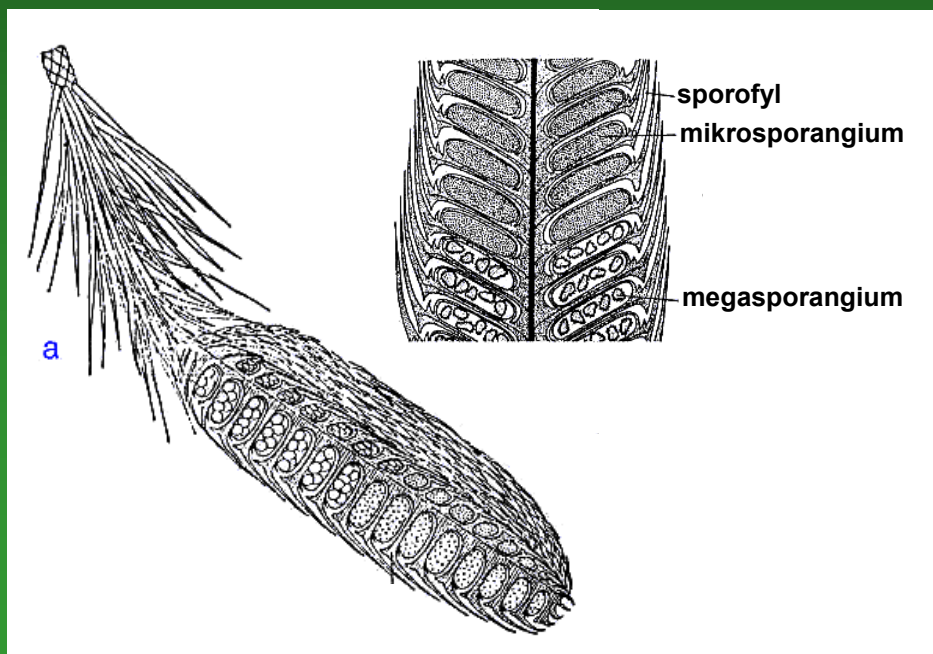

Aerenchymatické kanály – procházely celou rostlinou od kořenů peridermem do listů – vedly vzduch obohacený o CO₂, získaný z uhlíkatých sedimentů substrátu z kořenů do listů – mají i dnešní šidlatky!
 (? adaptace na pokles atmosférického CO₂ na hodnoty blízké dnešním, k němuž došlo během karbonu)

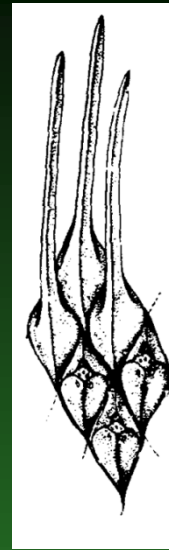
Strobily / sporangia / gametofyt

- **strobily** - oboupohlavné na koncích větví
- **megasporangia** - s 4-jedinou megaspórou, bočně zploštělá, obalená vychlípenou částí listové čepele, s štěrbinovitým mikropylárním otvorem = primitivní semennost (létací a plovací semena)
- **gametofyt** - endosporický

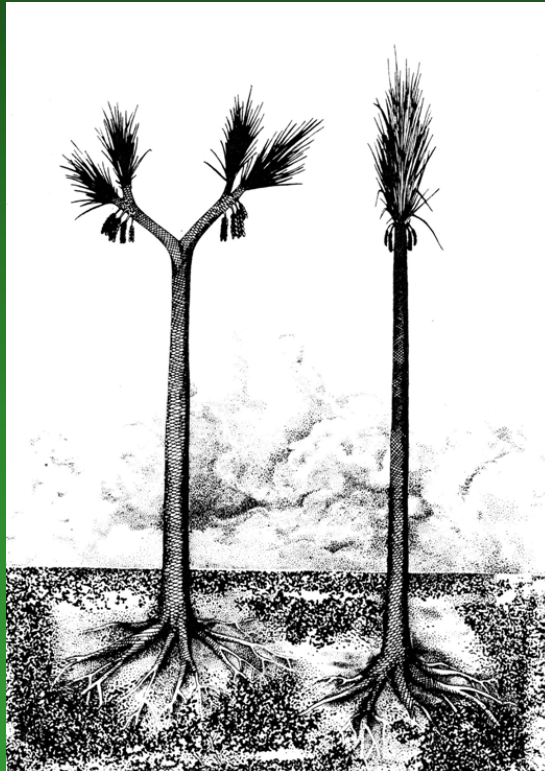
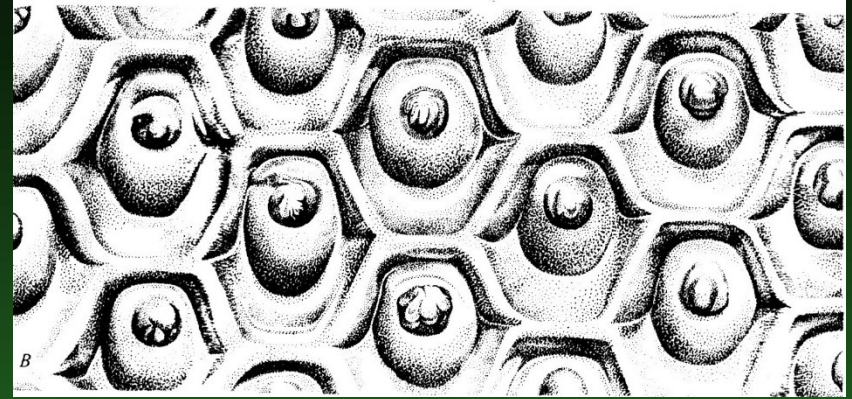
Lepidodendron

- i přes 40 m vys., s nevelkou korunou vidličnatých větví
- listové jizvy kosočtverečné
- strobily na koncích větví

Sigillaria

- do 20 m vys., téměř bez koruny
- listové jizvy šestiúhelníkovité
- strobily na kmeni „kauliflorické“

Vznik černého uhlí

Lepidodendrony + jiné stromové
 plavuně, přesličky a kapradiny =
 bažinaté lesy v karbonu

Jejich kmeny → anaerobní prostředí
 → karbonizace → černé uhlí

V karbonu až 70% karbonské biomasy =
 lepidodendrony. Již v permu však vyhynuly – asi
 důsledkem aridizace klimatu

Řád *Isoëtales* (šídlatkotvaré)

trsnaté „byliny“

fosilní i recentní (≈ 130 druhů hlavně tropy až mírné pásmo)

vyvinuly se z *Lepidodendrales* redukcí kmene ve vodním prostředí

nejstarší nálezy
ze spodní křídy - *Nathorstiana arborea*

Lepidodendrales

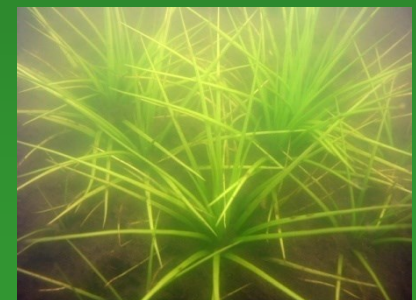
Pleuromeiales

Isoëtales

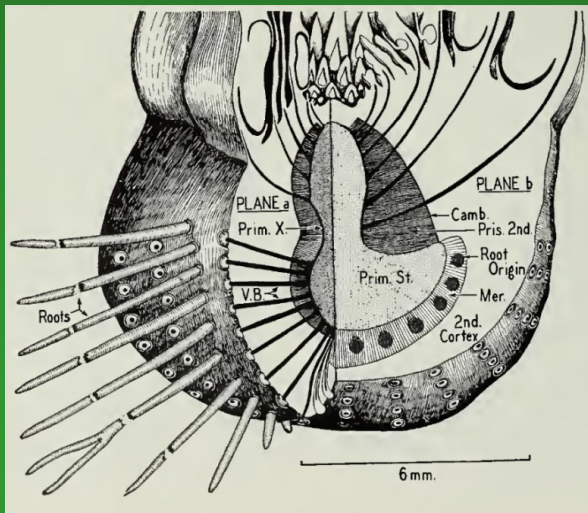

dnešní šídlatka

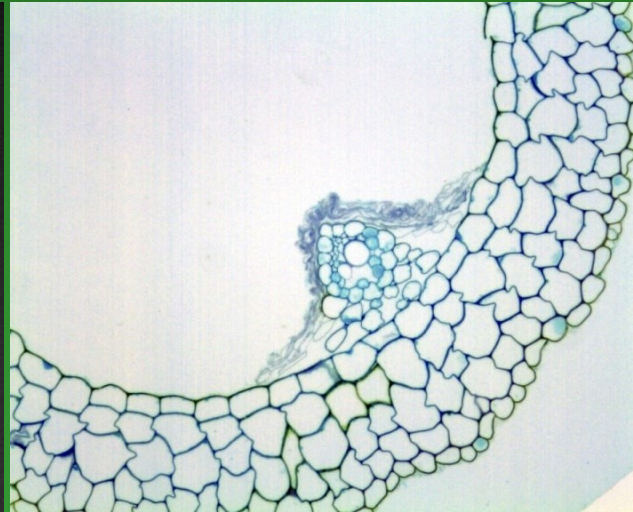
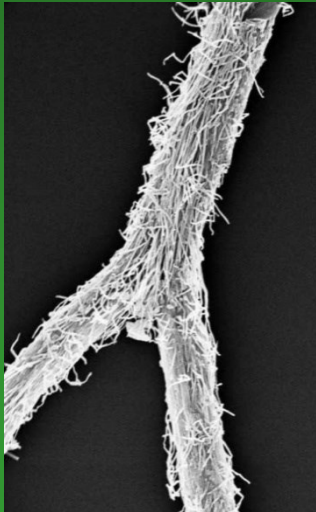
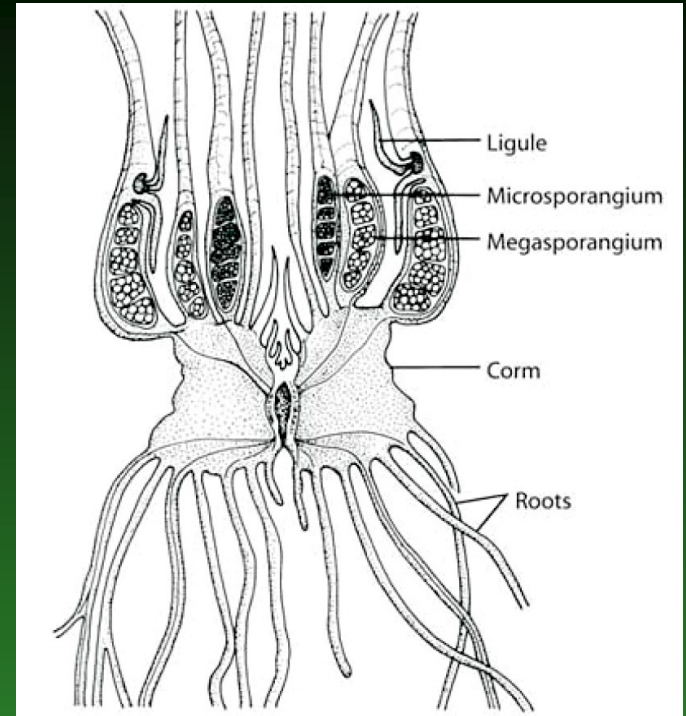
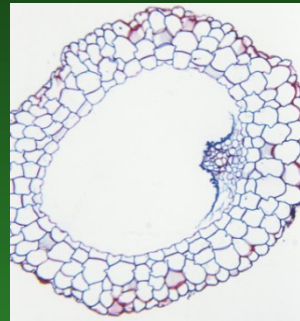
Stonek

- vznikl redukcí kmene
- kulovitý později dvoulaločný
- zásobní škrobnatý parenchym
- mnohobuněčný apikální meristem
- protostélé vně s kambiem
- bifaciální kambium dovnitř xylem i floem, ven parenchymatickou kůru (funkčně je vlastně unifaciální protože vodivé složky tvoří jen dovnitř)
- žije pravděpodobně desítky let

Kořeny

- duté (po opadu kruhové jizvy jako u lepidodendronů)
- vedou CO_2 ze substrátu přes stonkový aerenchym až do dutin v listech
- s protostélickým cévním svazkem
- vidličnatě větvené
- i pod vodou mají mykorrhizu !

Listy

- vyrůstají spirálovitě ze středu kulovitého stonku
- pochvitě rozšířené na bázi (ochrana stonku)
- nejvnitřnější zpočátku sterilní,
- později vnější buď s mega nebo mikrosporangií,
- listy vytrvávají 1–3 roky, pak opadávají.

Isoetes gunnii Photo © Greg Jordan

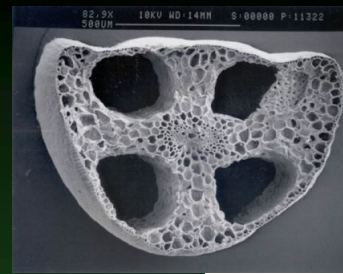
mikrosporangium

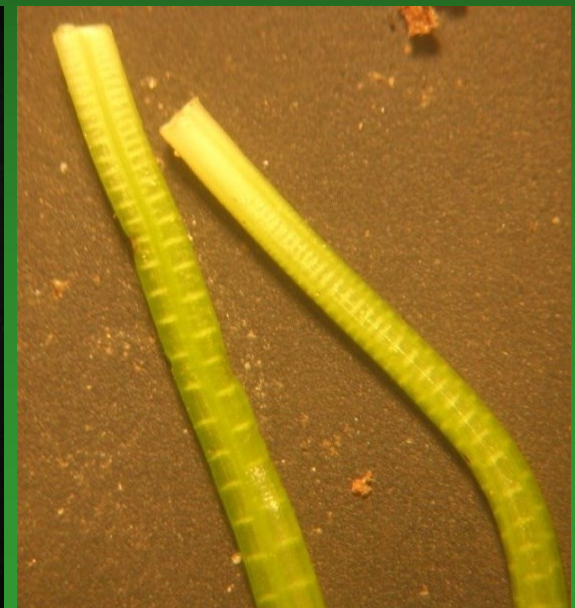
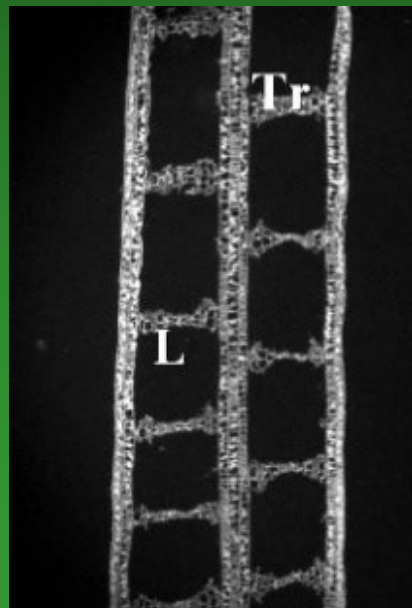
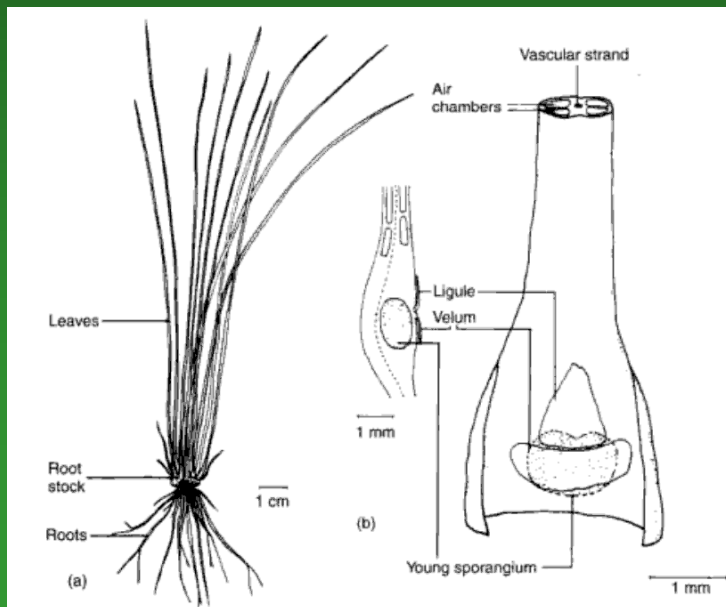
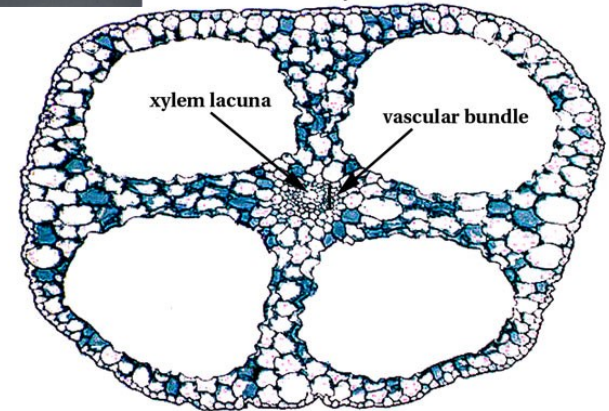
megasporangium

Stavba listů

- se 4 podélnými vzdušnými dutinami a příčnými přepážkami,
- přesto, že jsou pod vodou, mají často kutikulu bránící difúzi CO₂ do vody,
- často nemají průduchy,
- CO₂ ukládán do jablečné kyseliny – CAM - metabolismus – jako sukulenty

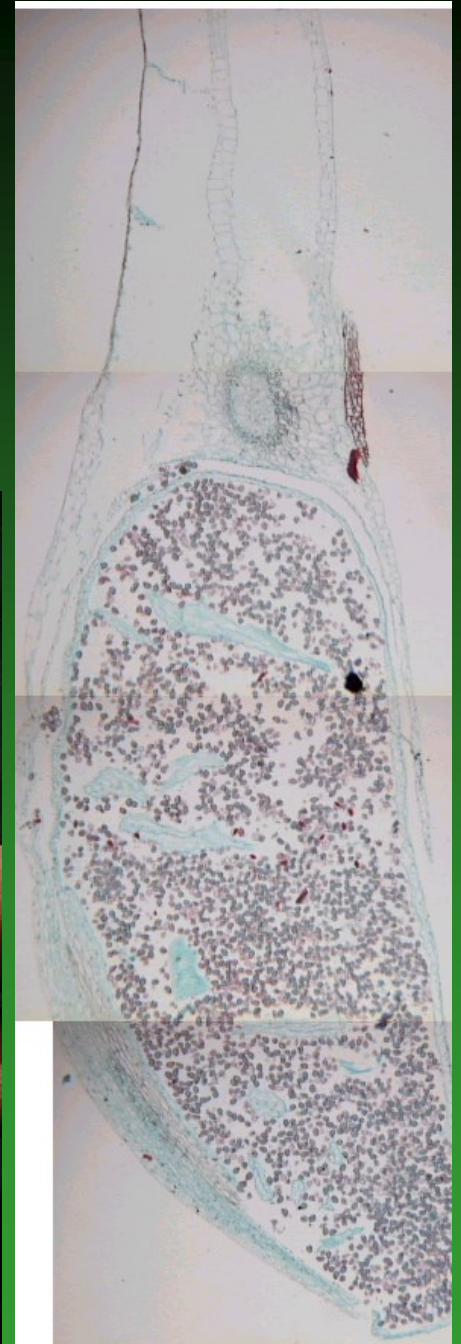

Isoetes Leaf c.s.
with Lacunal System

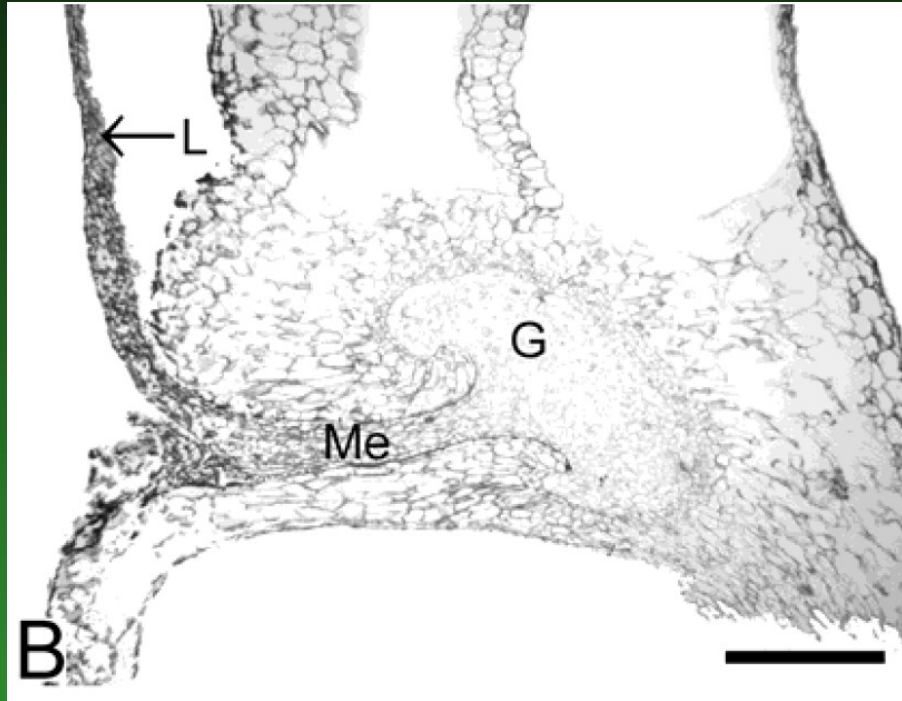
Sporangia

- ponořená v jamce (fovea) na bázi listu
- uvnitř s přepážkami,
- zčásti krytá ostěrou,
- nemají dehiscenci, spóry se uvolní macerací stěny

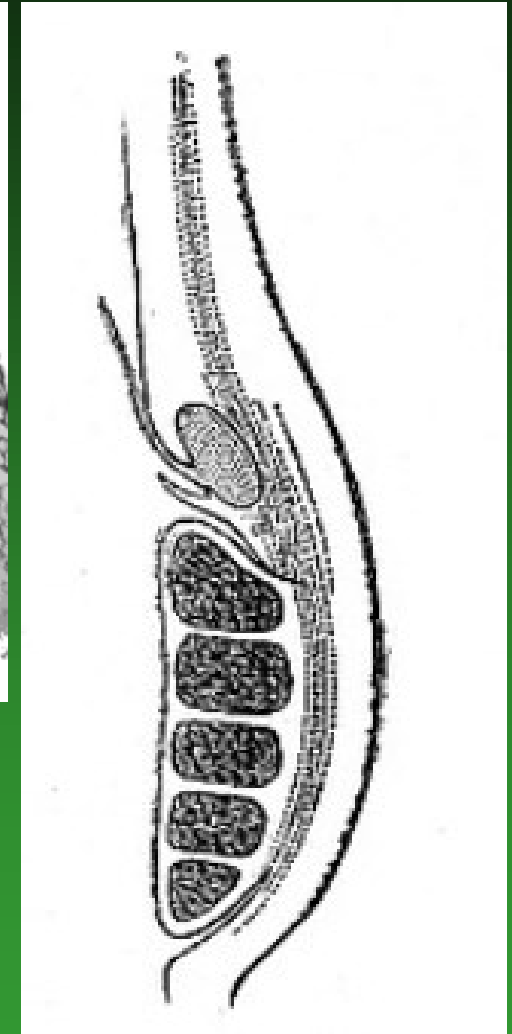
Ligula = jazýček listů (dříve nazývaný lingula, pajazyček)

- nad foveou (sporangiólní jamkou) malá jamka ligulární s blanitým jazýčkem (ligula)

ligula (L) ukotvena v listu glossopodiem (G)

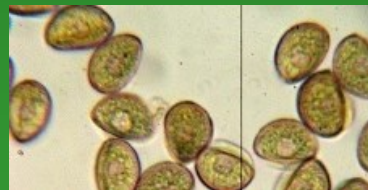
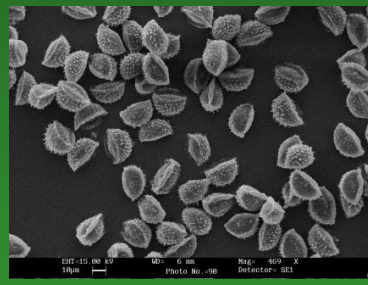
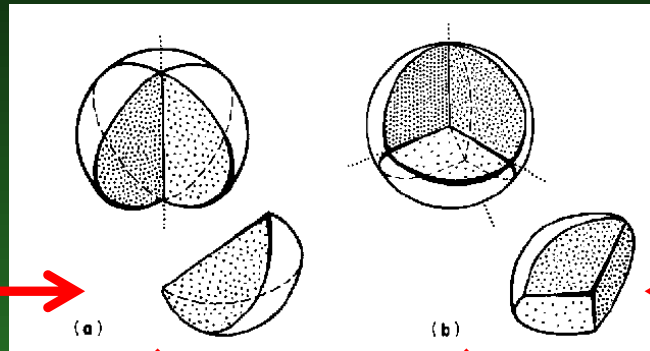
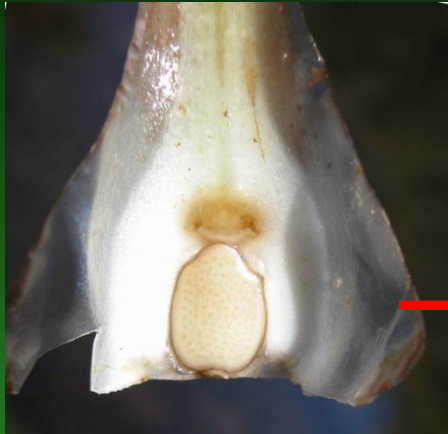
? transport absorbované vody u suchozemských šídlatek

Spóry

- megaspóry triletní
- mikrospóry monoletní

orientace buněk v meióze

mikrospóry 20-40 μm

megaspóra - 250-800 μm

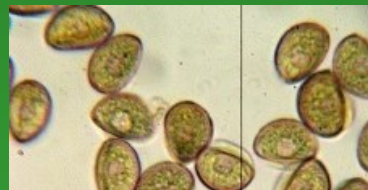
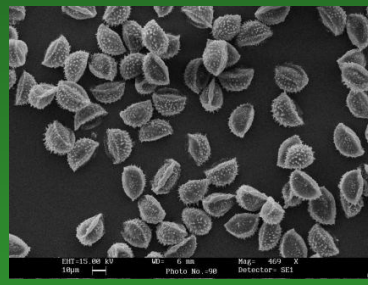
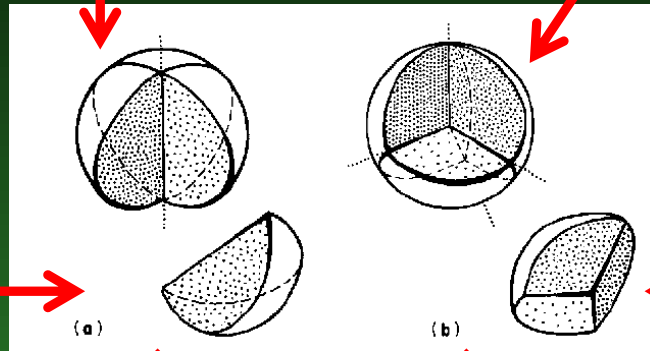
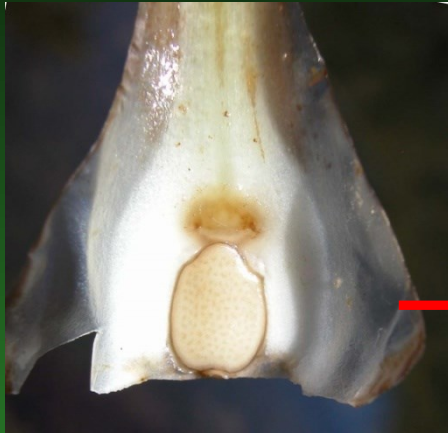
Spóry

- megaspóry triletní
- mikrospóry monoletní

2 karyo + 2 cyto
kinéze

2 karyo + 1 cyto
kinéze

orientace buněk v meióze

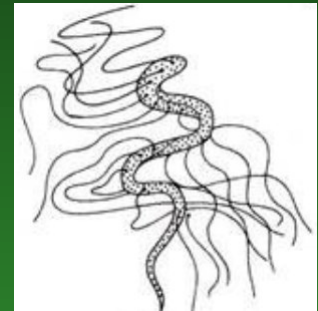
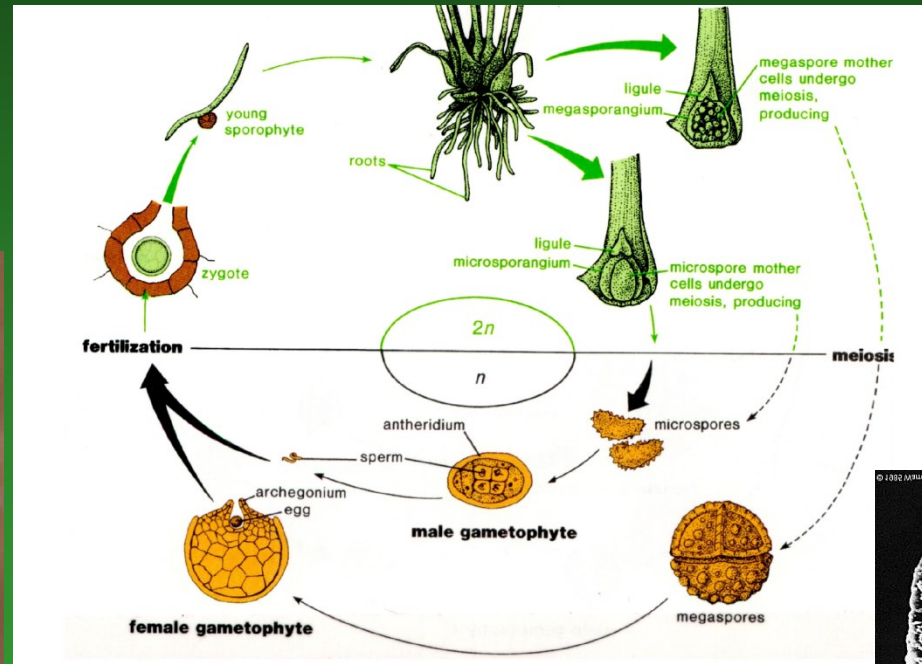
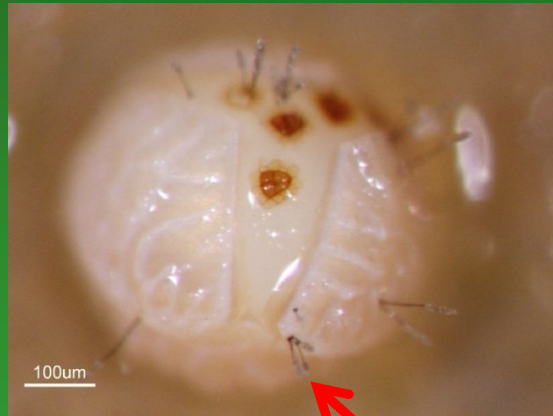
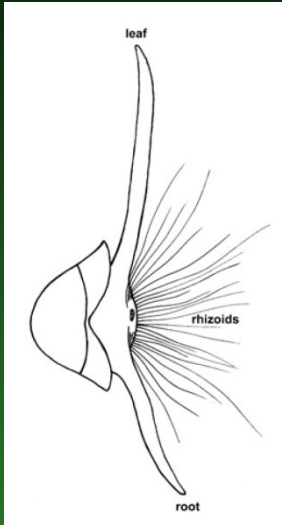
mikrospóry 20-40 µm

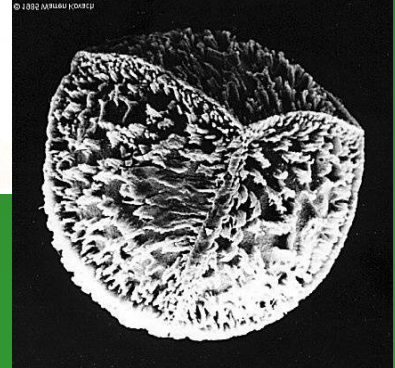
megaspóra - 250-800 µm

Gametofyt (prothalamium)

- samičí endosporický (= vyvíjí se uvnitř obalu megaspóry, vyživován zásobními lipidy) (může žít i déle než jednu sezónu! – ? vyživován mykorrhizou)
- samčí rovněž endosporický, s jediným antheridiem se 4 spermatozoidy (žije krátce: dny-týdny?)

megaspóra

mikroprothalamium se 4 spermatozoidy v antheridiu

Zástupci:

- Recentně zahrnuje řád *Isoëtales* jen dva rody:

1. *Isoëtes*

~130 druhů v mírných pásech, méně v tropech a subtropích

2. *Stylites*

jediný druh *Stylites andicola* objevena 1954 na březích sněžných jezírek v Andách stř. Peru 5000 m n. m.

Od šídlatek se liší vidličnatě rozvětveným stonkem a širokými listy.

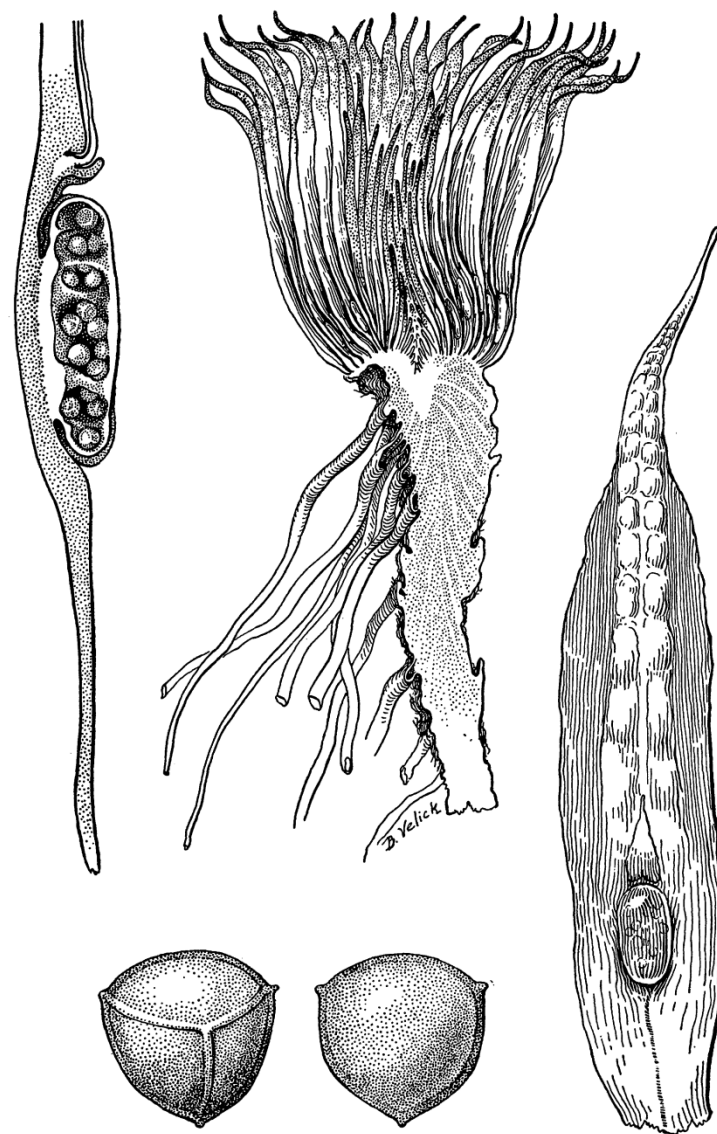

Figure 1. *Stylites andicola*

Zástupci:

šídlatka jezerní (*Isoëtes lacustris*; v hloubce 1-5 m v Černém jez. ve vodě bez planktonu)

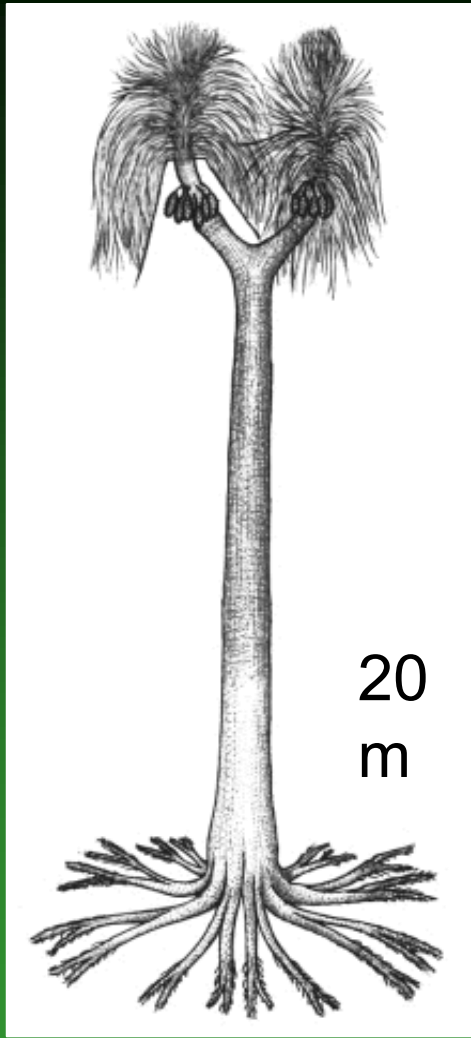
© Martina Čtvrtlíková

šídlatka ostnovýtrusá (*Isoëtes echinospora*; do 1m hloubky v Plešném jez. – v zakalené vodě).
Celosvětově ca 130 druhů / v Evropě 14.

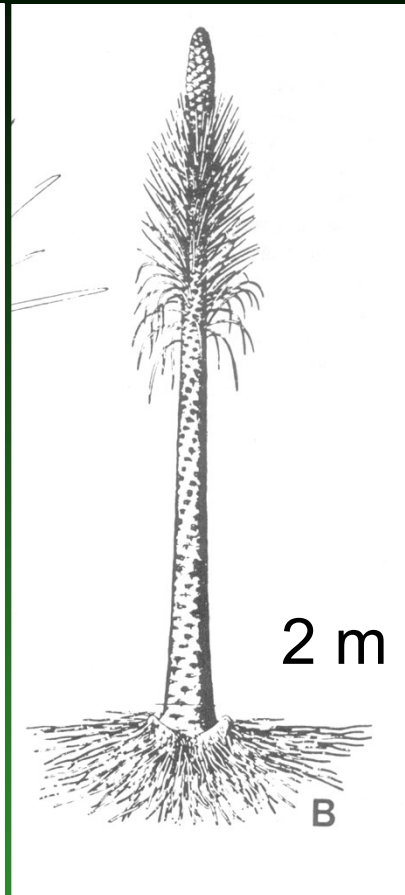

Většina druhů má malé areály. Naše dva druhy od Skandinávie po J Evropu - mají v důsledku glaciálu areály poněkud větší.

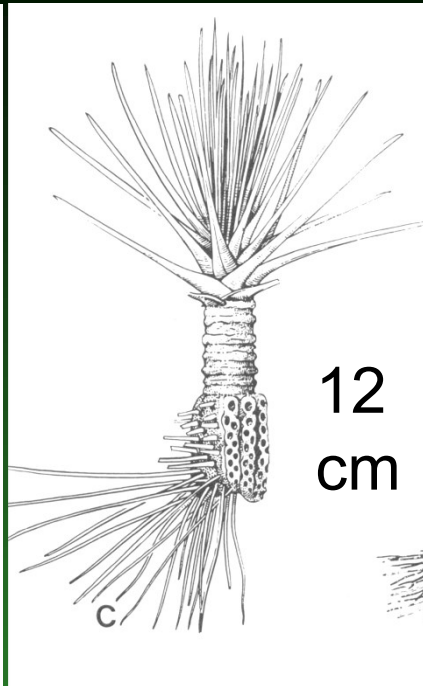
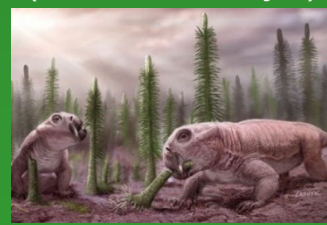
Celosvětově ca 130 druhů / v Evropě 14

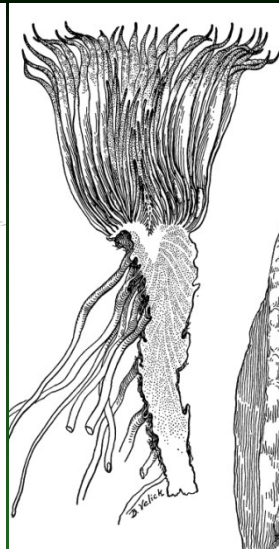
Sigilaria
(karbon, 350 mya)

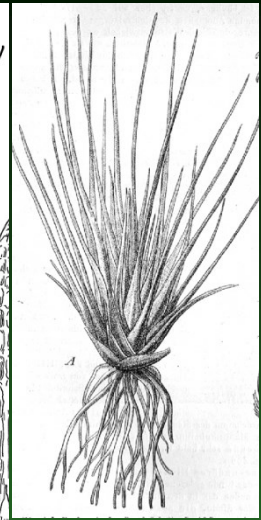
Pleuromeia sternbergi
(trias, 250 mya)

Nathorstiana arborea
(spodní křída, 125 mya)

Stylites andicola
(recent)

Isoetes lacustris
(recent)

Evoluční spojovací články mezi recentní *Isoetes* a karbonskými stromovými sigilariemi